

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Monika KNEZ

**ZAZNAVE MOŽNOSTI IN OVIR ZA UKVARJANJE
Z DOPOLNILNIMI DEJAVNOSTMI MED
PREBIVALCI NA OBMOČJU POHORJA**

DIPLOMSKO DELO

Univerzitetni študij

Ljubljana, 2013

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA ZOOTEHNIKO

Monika KNEZ

**ZAZNAVE MOŽNOSTI IN OVIR ZA UKVARJANJE Z
DOPOLNILNIMI DEJAVNOSTMI MED PREBIVALCI NA
OBMOČJU POHORJA**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**PERCEIVED OPPORTUNITIES AND BARRIERS FOR
ENGAGEMENT WITH SUPPLEMENTARY ACTIVITIES AMONG
THE POPULATION IN THE AREA OF POHORJE**

GRADUATION THESIS
University Studies

Ljubljana, 2013

S tem diplomskim delom končujem univerzitetni študij kmetijstva – zootehniko. Opravljeno je bilo na Katedri za agrometeorologijo, urejanje kmetijskega prostora ter ekonomiko in razvoj podeželja, Oddelka za agronomijo, Biotehniške fakultete, Univerze v Ljubljani.

Komisija za dodiplomski študij Oddelka za zootehniko je za mentorico diplomskega dela imenovala izr. prof. dr. Majdo ČERNIČ ISTENIČ.

Recenzent: prof. dr. Emil ERJAVEC

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Ivan ŠTUHEC
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Članica: izr. prof. dr. Majda ČERNIČ ISTENIČ
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo

Član: prof. dr. Emil ERJAVEC
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko

Datum zagovora:

Naloga je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo svoje naloge v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem jo oddala v elektronski obliki, identična tiskani verziji.

Monika Knez

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD Dn
DK UDK 631(043.2)=163.6
KG kmetijstvo/kmetije/dopolnilne dejavnosti/ankete/Slovenija
KK AGRIS E80
AV KNEZ, Monika
SA ČERNIČ ISTENIČ, Majda (mentorica)
KZ SI-1230 Domžale, Groblje 3
ZA Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
LI 2013
IN ZAZNAVE MOŽNOSTI IN OVIR ZA UKVARJANJE Z DOPOLNILNIMI DEJAVNOSTMI MED PREBIVALCI NA OBMOČJU POHORJA
TD Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP XI, 57 str., 26 pregl., 1 sl., 2 pril., 30 vir.
IJ sl
JI sl/en
AI V Sloveniji zaradi geografsko neugodnih razmer in razdrobljenosti zemljišča še vedno prevladujejo majhne kmetije, ki ne zagotavljajo popolne socialne varnosti. Če želijo kmetovalci doseči zadovoljiv dohodek, morajo del sredstev pridobiti iz drugih virov. Dopolnilne dejavnosti se tako pojavljajo na kmetijah iz različnih vzrokov, velikokrat pa kot dodaten vir dohodka ali zaposlitev člana družine. Z raziskovalnim delom v diplomski nalogi smo poskušali ugotoviti, kako se razvijajo dopolnilne dejavnosti na Pohorju in kakšna je njihova prihodnost. S kvantitativno analizo anket in kvalitativno analizo intervjujev smo prišli do ugotovitev, da so nosilci dopolnilnih dejavnosti registrirali dopolnilno dejavnost v večji meri zaradi ekonomskih razlogov; da socialni kapital bistveno ne vpliva na registracijo dopolnilnih dejavnosti na raziskovanem območju; da se kmetje ne odločajo za registracijo dopolnilnih dejavnosti zaradi pomanjkanja sredstev; da so vsi intervjuvanci ponosni na svoj status ter z veseljem pokažejo, kako živijo, tudi drugim. Tisti, ki se ukvarjajo s turizmom na kmetiji, skušajo svoj način življenja tržiti tudi v svoji ponudbi.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Dn

DC UDC 631(043.2)=163.6

CX agriculture/agricultural households/supplementary activities/questionnaires/
Slovenia

CC AGRIS E80

AU KNEZ, Monika

AA ČERNIČ ISTENIČ, Majda (supervisor)

PP SI-1230 Domžale, Groblje 3

PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Animal Science

PY 2013

TI PERCEIVED OPPORTUNITIES AND BARRIERS FOR ENGAGEMENT WITH
SUPPLEMENTARY ACTIVITIES AMONG THE POPULATION IN THE AREA
OF POHORJE

DT Graduation Thesis (University Studies)

NO XI, 57 p., 26 tab., 1 fig., 2 ann., 30 ref.

LA sl

AI sl/en

AB Due to unfavourable geographical conditions and the fragmentation of land, small farms that do not provide sufficient social security still dominate in Slovenia. In order for the farmers to be able to have a satisfactory income, they need to acquire part of their income from other sources. Supplementary activities are employed on farms for various reasons, often as an additional source of income or employment of a family member. Research work in this thesis was meant to show the development and the future of supplementary activities at Pohorje. On the basis of quantitative analysis of the surveys and qualitative analysis of the interviews we concluded that supplementary activities are registered largely for economic reasons. It was also established that social capital does not significantly affect the registration of supplementary activities in the study area. Thirdly, the farmers tend not to opt for the registration of supplementary activities due to the lack of funds. Furthermore, all interviewees are proud of their status and eager to show their way of living to others. Those who are engaged in tourism on their farms, try to promote their lifestyle in their offer.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI)	III
Key words documentation (KWD)	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo slik	VII
Kazalo preglednic	VIII
Kazalo prilog	X
Okrajšave in simboli	XI
1 UVOD	1
2 PREGLED OBJAV	3
2.1 DEFINICIJA DOPOLNILNE DEJAVNOSTI	3
2.2 KMETIJSKA GOSPODARSTVA IN DOPOLNILNE DEJAVNOSTI V SLOVENIJI	4
2.3 ZAKONODAJA, STANDARDI IN OMEJITVE	5
2.4 VRSTE DOPOLNILNIH DEJAVNOSTI	7
2.4.1 Turizem na kmetiji	8
2.4.2 Dopolnilne dejavnosti, ki so vezane na gozd	9
2.5 SPODBUDE – MOTIVI ZA UKVARJANJE Z DOPOLNILNIMI DEJAVNOSTMI	10
2.6 OVIRE – NEVARNOSTI ZA UKVARJANJE Z DOPOLNILNIMI DEJAVNOSTMI	11
2.7 SOCIALNI KAPITAL	12
2.7.1 Socialni kapital na podeželju	12
2.7.2 Socialni kapital in dopolnilne dejavnosti	13
2.8 NAČIN ŽIVLJENJA NA KMETIJI	14
2.8.1 Kmečko gospodinjstvo v Sloveniji	14

2.8.2	Način življenja na kmetiji in dopolnilne dejavnosti	15
2.9	POHORJE – OBMOČJE RAZISKOVANJA	16
2.9.1	Geografske značilnosti	16
2.9.2	Demografske značilnosti	18
2.9.3	Kmetijstvo na Pohorju	19
3	MATERIAL IN METODE	20
3.1	MATERIAL	20
3.2	METODE	21
4	REZULTATI	24
4.1	ANALIZA ANKET	24
4.2	ANALIZA INTERVJUJEV	36
4.2.1	Predstavitev kmetij	36
4.2.2	Vprašanja in odgovori	38
5	RAZPRAVA IN SKLEPI	47
5.1	RAZPRAVA	47
5.2	SKLEPI	52
6	POVZETEK	54
7	VIRI	56
	ZAHVALA	
	PRILOGE	

KAZALO SLIK

	str.
Slika 1: Dopolnilne dejavnosti na družinskih kmetijah v Sloveniji leta 2010 (SI-STAT, 2012)	4

KAZALO PREGLEDNIC

	str.
Preglednica 1: Število registriranih dopolnilnih dejavnosti	24
Preglednica 2: Vrsta dopolnilne dejavnosti na kmetiji	24
Preglednica 3: Leto registracije	24
Preglednica 4: Problemi pri registraciji	25
Preglednica 5: Motiv za začetek dopolnilne dejavnosti	25
Preglednica 6: Število članov družine, ki sodelujejo z delom pri dopolnilni dejavnosti	26
Preglednica 7: Status nosilca dopolnilne dejavnosti	26
Preglednica 8: Starost nosilcev dopolnilnih dejavnosti	26
Preglednica 9: Izobrazba nosilcev dopolnilnih dejavnosti	27
Preglednica 10: Število ur na teden, ko se nosilci ukvarjajo z dopolnilnimi dejavnostmi	27
Preglednica 11: Starost prvega družinskega člana, ki pomaga pri dopolnilni dejavnosti	28
Preglednica 12: Izobrazba prvega družinskega člana, ki pomaga pri dopolnilni dejavnosti	28
Preglednica 13: Število ur na teden, ko prvi družinski član pomaga pri dopolnilni dejavnosti	28
Preglednica 14: Starost drugega družinskega člana, ki pomaga na kmetiji	29
Preglednica 15: Število ur na teden, ko drugi družinski član pomaga pri dopolnilni dejavnosti	29
Preglednica 16: Prodaja kmetijskih pridelkov/izdelkov	30
Preglednica 17: Mnenje glede uredb in zakonov na področju dopolnilnih dejavnosti	31
Preglednica 18: Spremembe, ki bi bile dobrodošle na zakonodajnem in davčnem področju	31
Preglednica 19: Izdelava poslovnega načrta, raziskave tržišča, promocije, prodajnega kanala, embalaže, vodenja knjigovodstva	32
Preglednica 20: Finančni vir investicij	32
Preglednica 21: Perspektiva dopolnilne dejavnosti	33
Preglednica 22: Najpomembnejše lastnosti proizvoda dopolnilne dejavnosti za kupce	33
Preglednica 23: Konkurenca na trgu	34
Preglednica 24: Največji problemi, s katerimi se soočajo nosilci dopolnilnih dejavnosti	34

Preglednica 25: Spremembe, ki jih pričakujejo na področju zakonskega urejanja dopolnilnih dejavnosti v prihodnjih letih	35
Preglednica 26: Način poslovanja	35

KAZALO PRILOG

Priloga A: Anketni vprašalnik

Priloga B: Vprašalnik za intervju

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

AJPES	Agencija Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve
EU	Evropska unija
GERK	Register kmetijskih gospodarstev
KGZ	Kmetijsko gozdarski zavod
SURS	Statistični urad Republike Slovenije
UE	Upravna enota
UL RS	Uradni list Republike Slovenije
SAPARD	Predpristopni program Evropske unije za razvoj kmetijstva
HACCP	Analiza tveganja in ugotavljanja kritičnih kontrolnih točk – mednarodna metoda zagotavljanja varne prehrane
MKGP	Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

1 UVOD

V času krize je dodaten vir zaslužka vse bolj iskan tudi na kmetijah. Danes ni več dovolj, da si delaven, ampak je potrebna velika mera podjetnosti, da se kmečke družine lahko preživijo samo z dohodki iz kmetijske dejavnosti. Dopolnilne dejavnosti se tako pojavljajo na kmetijah iz različnih vzrokov, velikokrat pa kot dodaten vir dohodka ali zaposlitev člana družine.

V Sloveniji zaradi geografsko neugodnih razmer in razdrobljenosti zemljišč še vedno prevladujejo majhne kmetije, ki ne zagotavljajo popolne socialne varnosti. Če želijo kmetovalci doseči zadovoljiv dohodek, morajo del sredstev pridobiti iz drugih virov. Dohodek lahko pridobijo še iz nekmetijske dejavnosti, zaposlitve družinskih članov izven kmetije ali dopolnilnih dejavnosti. Kmetijstvo v Sloveniji je v primežu svetovne gospodarske in finančne krize. Cene osnovnih kmetijskih pridelkov padajo in tako se zmanjšuje moč slovenskega kmetijstva. Podaljšujejo se plačilni roki, vedno težje je pridobiti finančna sredstva, delež bruto družbenega produkta se iz leta v leto zmanjšuje, vedno večji problem na kmetijah je tudi brezposelnost. Z dopolnilno dejavnostjo na kmetiji se lahko oplemeniti osnovna kmetijska dejavnost. S predelavo, obdelavo ali na kakšen drug način lahko dodamo vrednost osnovnim kmetijskim pridelkom ali storitvam. V zadnjih letih so dopolnilne dejavnosti postale pomemben del kmetijskih gospodarstev tudi v Sloveniji, saj je potreba po izboljšanju ekonomskega statusa kmeta vedno večja, dohodek kmečkih gospodinjstev pa ne dosega več primerne socialnega statusa.

Območje Pohorja je tipično za Slovenijo. Prevladuje gozd, razdrobljenost zemljišč, manjše kmetije in vedno večji problem zagotavljanja zadovoljivega dohodka iz osnovne kmetijske dejavnosti. S svojo raziskavo v diplomskem projektu želim prikazati problematiko dopolnilnih dejavnosti na kmetijah na Pohorju in pojasniti, zakaj se ljudje v večji meri ne odločajo za ukvarjanje in registracijo dopolnilnih dejavnosti na svojih kmetijah, kljub temu, da imajo za to možnosti in da bi jim vsak dohodek v sedanjih ekonomskih razmerah prišel prav.

Cilj naloge je bil preveriti naslednje hipoteze:

- Kmetje se največkrat odločajo za registracijo dopolnilnih dejavnosti zaradi ekonomskih razlogov.
- Pri registraciji dopolnilne dejavnosti predstavljajo kmetom največjo oviro pomanjkljiva finančna sredstva in strah pred neuspehom.
- Socialni kapital na podeželju dodatno pripomore k razvoju dopolnilnih dejavnosti in podeželja nasploh.
- Način življenja na podeželju je moč približati drugim ljudem in ga tržiti kot dopolnilno dejavnost (turizem na kmetiji).

2 PREGLED OBJAV

Dopolnilne dejavnosti na kmetiji obstajajo že od nekdanj. Kmetje so se zraven osnovne kmetijske dejavnosti ukvarjali še z drugimi dejavnostmi, kot je domača obrt, predelava pridelkov in še kaj. V začetku so se z dopolnilnimi dejavnostmi ukvarjali zgolj za lastne potrebe, kasneje pa tudi za trg, saj so si s tem lahko izboljšali tudi svoje ekonomsko stanje (Kulovec, 2002).

Prve zametke razvoja dopolnilnih dejavnosti lahko zasledimo že v petnajstem stoletju, v času cesarja Friderika III., ko je takratna oblast s posebnimi listinami omogočila, da so na območjih, kjer so bile slabe razmere za kmetijstvo, ljudje pod ugodnejšimi pogoji tržili svoje izdelke (suhorobarstvo). Prav tako je k razvoju dopolnilnih dejavnosti pripomogla Marija Terezija, ki je v osemnajstem stoletju spodbujala razvoj šolstva tudi na področju domače obrti (Kulovec, 2002).

2.1 DEFINICIJA DOPOLNILNE DEJAVNOSTI

Dopolnilna dejavnost na kmetiji je po Zakonu o kmetijstvu (2008) definirana kot dejavnost, ki je povezana s kmetijstvom oziroma gozdarstvom, se opravlja na kmetiji in omogoča kmetiji boljšo rabo njenih proizvodnih zmogljivosti ter delovne sile njenih družinskih članov.

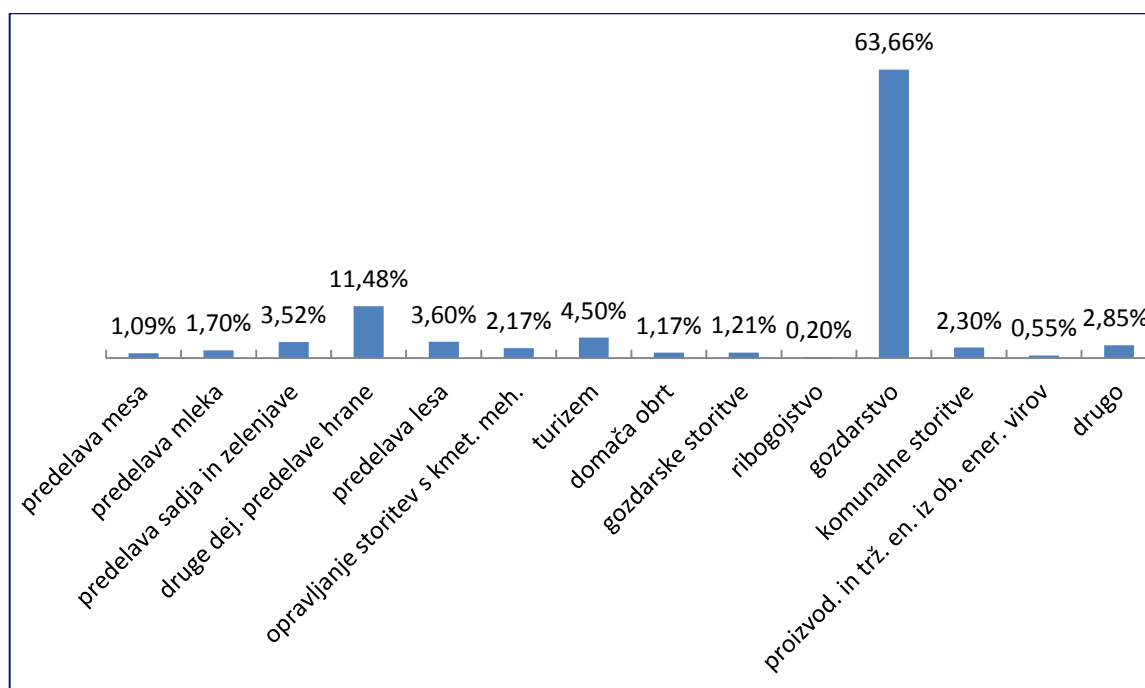
Kovačič je med dopolnilne dejavnosti uvrstil tiste gospodarske dejavnosti kmečkih gospodinjstev, ki temeljijo na virih kmetije in na domači obrti ter imajo za cilj zagotoviti polno izrabo delovnih moči ter dopolnilni dohodek (Kovačič, 2000).

Kladnik je opredelil dopolnilno dejavnost na kmetiji kot dejavnost, ki v gospodarsko razvitih deželah, predvsem na območjih z majhnimi kmetijami, omogoča doseganje paritetnega dohodka, v manj razvitih deželah pa zagotavlja vsestransko delovanje podeželske skupnosti (Kladnik, 1999).

2.2 KMETIJSKA GOSPODARSTVA IN DOPOLNILE DEJAVNOSTI V SLOVENIJI

Po podatkih iz Popisa kmetijstva 2010 je v Sloveniji 74.646 kmetijskih gospodarstev. Povprečno kmetijsko gospodarstvo ima v uporabi 6,4 ha kmetijskih zemljišč in redi 5,6 glav velike živine. Kmetijska gospodarstva obdelujejo 474.432 ha kmetijskih zemljišč. Največji delež obdelanih zemljišč predstavljajo trajni travniki in pašniki, sledijo njive in trajni nasadi. Popis kaže, da na več kot 78 % kmetijskih gospodarstvih redijo živino, na nekaj več kot 21 % kmetijskih gospodarstvih pa se ukvarjajo samo z rastlinsko pridelavo (Popis kmetijstva ..., 2012).

V Sloveniji prevladujejo male kmetije, med katerimi si mnoge ne uspejo zagotoviti socialne varnosti z osnovno dejavnostjo, zato se dopolnilne dejavnosti na kmetiji pojavljajo že od nekdanj predvsem kot dodaten vir zaslužka (Kulovec, 2002). Z dopolnilno dejavnostjo se je po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije leta 2010 ukvarjalo 12.517 družinskih kmetij (SI-STAT, 2012). Registriranih pa je 14.260 dopolnilnih dejavnosti, kar pomeni, da imajo nekatere kmetije registriranih več dopolnilnih dejavnosti.

Slika 1: Dopolnilne dejavnosti na družinskih kmetijah v Sloveniji leta 2010 (SI-STAT, 2012)

Kot kaže slika 1, je največ dopolnilnih dejavnosti registriranih na področju gozdarstva, kar dobrih 63 %, s predelavo kmetijskih pridelkov (mesa, mleka, sadja, zelenjave, lesa in drugih dejavnosti, povezanih s predelavo hrane) se ukvarja dobrih 21 % družinskih kmetij. S turizmom na kmetiji, ki je na splošno verjetno najbolj poznana dopolnilna dejavnost, se ukvarja 4,5 % družinskih kmetij, 2,17 % družinskih kmetij pa ima registrirano dopolnilno dejavnost za opravljanje storitev s kmetijsko mehanizacijo za druge.

2.3 ZAKONODAJA, STANDARDI IN OMEJITVE

Za opravljanje dopolnilne dejavnosti na kmetijah so v Zakonu o kmetijstvu (2008) dane zakonske določbe, ki določajo, kdo lahko opravlja dopolnilno dejavnost, kakšen je najvišji možni dohodek, minimalne tehnične in druge pogoje za opravljanje posameznih dejavnosti ter vrste dopolnilnih dejavnosti.

Nosilec dopolnilne dejavnosti mora izpolnjevati pogoje, opisane v Pravilniku o usposobljenosti za opravljanje dopolnilne dejavnosti na kmetiji (2004). V splošnem velja, da je nosilec dopolnilne dejavnosti na kmetiji usposobljen za opravljanje posamezne vrste dopolnilne dejavnosti, če ima najmanj srednjo poklicno izobrazbo ustrezne smeri ali ima potrdilo o usposobljenosti. Slednje je lahko ali ustrezen certifikat ali potrdilo o opravljenem usposabljanju ali preizkusu znanja za posamezno področje po programu, ki ga potrdi Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in se izvaja v okviru Kmetijsko gozdarske zbornice, Obrtne zbornice RS, šolskih ustanov ali stanovske zveze za posamezno dejavnost. Za opravljanje posamezne vrste dopolnilne dejavnosti na kmetiji, za katero ni predpisana usposobljenost, mora nosilec izpolnjevati pogoje v skladu z zakonom, ki ureja kmetijstvo. Za posamezne vrste dopolnilne dejavnosti je lahko natančneje predpisana ustrezna izobrazba. Pri predelavi živil morajo imeti nosilec dopolnilne dejavnosti na kmetiji in vsi, ki sodelujejo pri predelavi, dokazilo o znanju s področja higiene živil in osebne higiene ter dokazilo o izpolnjevanju zdravstvenih zahtev za delo v proizvodnji živil (Čuk, 2012).

Vlogo za izdajo dovoljenja za opravljanje dopolnilne dejavnosti lahko odda fizična oseba, ki je lastnik, zakupnik ali kako drugače uporablja kmetijo in se na lasten račun ukvarja s

kmetijsko dejavnostjo, na upravni enoti, v kateri je kmetija oziroma njen večinski del (Čuk, 2012).

Dohodek iz dopolnilne dejavnosti na kmetiji ne bi smel biti večji od dohodka iz glavne kmetijske in gozdarske dejavnosti, vendar imajo nekatere dopolnilne dejavnosti že pravo podjetniško funkcijo na kmetiji. Po Zakonu o kmetijstvu (2008) je določena višina dohodka, ki ga lahko prinese dopolnilna dejavnost. Dohodek na polnoletnega družinskega člana ne sme presegati 1,5 povprečne plače na zaposlenega v Republiki Sloveniji v preteklem letu. V območjih z omejenimi dejavniki za kmetijstvo prihodek ne sme presegati treh povprečnih plač na polnoletnega družinskega člana. Prav tako Uredba o vrsti, obsegu in pogojih za upravljanje dopolnilnih dejavnosti na kmetiji (2005) določa naslednji največji dovoljeni fizični obseg dopolnilnih dejavnosti ter posebne pogoje za njihovo opravljanje:

- Pri predelavi kmetijskih pridelkov in gozdnih sortimentov je pogoj najmanj 50 % lastne surovine, v primeru večjega izpada letine pa najmanj 20 %. To velja le za predelavo živil rastlinskega izvora in predelavo gozdnih sortimentov, predelava živil živalskega izvora pa je omejena na lastno surovino.
- Predelava mleka lahko obsega največ 600 l na dan oziroma največjo količino, ki jo določa podzakonski predpis s področja veterinarsko-sanitarnih pogojev.
- Predelava mesa lahko obsega največ 50 glav velike živine na leto ali največ količino, ki jo določa podzakonski predpis s področja veterinarstva.
- Pri prodaji kmetijskih pridelkov in izdelkov s kmetij je lahko do 50 % vrednosti lastnih izdelkov in pridelkov tudi iz drugih kmetij.
- Pri peki kruha na tradicionalen način v krušni peči lahko dosega največ 250 kg kruha na teden.
- Pri peki potic in peciva ter izdelavi testenin na tradicionalni način je dovoljen obseg 40 kg na teden.
- Turistična kmetija ima lahko največ 60 sedežev, 10 sob in dodatna skupna ležišča, podrobnejše pogoje za opravljanje turistične dejavnosti na kmetiji pa ureja še Zakon o gostinstvu.
- Ogrevanje z biomaso lahko obsega največ 500 kW nazivne moči ter najmanj 20 % lastne surovine.

- Izkoriščanje vodnih, vetrnih in drugih obnovljivih virov energije je dovoljeno do nazivne moči največ 500 kW.
- Storitve s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo ne smejo presežati 500 ur na leto.
- Storitve z delovnimi močmi ne smejo presežati 600 ur letno.

Zraven uredbe je pri posameznih dopolnilnih dejavnostih potrebno upoštevati še druge podzakonske predpise, kot so veterinarski, sanitarno-zdravstveni predpisi, pogoji izobrazbe in drugi predpisi, ki so navedeni in so specifični za vsako posamezno dejavnost (Kulovec, 2002).

2.4 VRSTE DOPOLNILNIH DEJAVNOSTI

Na kmetijah se pojavlja več vrst dopolnilnih dejavnosti. Največkrat se kmetje odločajo za dejavnost, za katero imajo izpolnjene že nekatere pogoje ali pa so dopolnilne dejavnosti nadgradnja osnovne kmetijske dejavnosti. Vsekakor pa se na kmetijah razvijajo dopolnilne dejavnosti, ki so tesno povezane s kmetijsko pridelavo (Kulovec, 2002).

Uredba o vrsti ... (2005) določa, da na kmetijah lahko opravljajo naslednje vrste dopolnilnih dejavnosti:

- predelava, obdelava, dodelava, zmrzovanje in pakiranje kmetijskih pridelkov in gozdnih sortimentov (predelava mleka, mesa, sadja, zelenjave, zahtevnejša predelava lesa);
- prodaja predpisano označenih pridelkov, izdelkov okoliških kmetij na kmetiji;
- nabiranje, predelava in prodaja gozdnih sadežev in zelišč;
- turizem na kmetiji;
- dejavnosti, povezane s tradicionalnimi znanji na kmetiji (domača ali umetna obrt, peka kruha, peka potic, izdelava testenin, izdelava peciva);
- pridobivanje in prodaja energije z biomaso;
- pridobivanje in prodaja energije iz vodnih, vetrnih in drugih virov;
- storitve s kmetijsko in gradbeno mehanizacijo in opremo;
- storitve delovne sile na kmetiji;

- vrtnarstvo, čebelarstvo, perutninarstvo, ribogojstvo, gobarstvo, zeliščarstvo, sodelovanje v pridelavi in dodelavi semena in sadik, drevesničarstvo, trsničarstvo, reja divjadi;
- zbiranje in kompostiranje odpadnih organskih snovi;
- drugo izobraževanje na kmetijah, povezano z dejavnostjo na kmetiji.

2.4.1 Turizem na kmetiji

S pojmom turizem na kmetiji opisujemo dejavnost počitnikovanja na podeželju, zlasti za tiste, ki iščejo doživetje na podeželju in turistične produkte, ki so neposredno povezani z agrarnim okoljem in kmetijstvom (Sznajder in sod., 2009).

Turistična dejavnost na kmetiji se deli na gostinsko in negostinsko. Gostinske oblike dejavnosti so vinotoč, osmica, planšarija, izletniška kmetija in kmetija z nastanitvijo. Negostinske dejavnosti na kmetiji pa so ježa živali, ogled kmetije in njenih značilnosti, prikaz vseh del iz osnovne kmetijske in gozdarske dejavnosti, prikaz vseh del iz ostalih vrst dopolnilne dejavnosti na kmetiji, turistični prevozi potnikov z vprežnimi vozili, žičnice, vlečnice, sedežnice, oddajanje športnih rekvizitov in oddajanje površin za piknike. Naštete oblike niso povezane s ponudbo hrane in pijače (Krašovec, 2011).

Kmetija, ki proizvede in proda svoje pridelke in storitve turistom, je teoretično manj odvisna od kmetijstva, kar posledično pomeni, da manj intenzivno izkorišča zemljo, manj onesnažuje s pesticidi, gnojili in s tem je manjša nevarnost za onesnaženje podtalnice (Yang in sod., 2009). Takšna kmetija lahko dela veliko bolj na kvaliteti pridelkov in ne samo na kvantiteti.

Podjetništvo turizma na kmetiji je kombinacija komercialne usmeritve regionalnega turizma, slabe finančne prihodnosti družinskega podjetništva in vprašanja nasledstva na družinskih kmetijah (Ollenburg in Buckley, 2007). Turizem na kmetiji se velikokrat razvije, ker je potrebno kmetiji zagotoviti še dodatno vrednost pridelkov, saj je osnovni dohodek kmetije premajhen za preživetje vseh članov družine. Z uvedbo turizma na kmetiji lahko doma ostane še kak član družine, saj si tako lahko zagotovi tudi zaposlitev.

Večina turističnih kmetij je družinsko podjetje. V družinskem podjetju odločitve temeljijo na družinskih odnosih, načinu življenja in posesti, upoštevane v smislu razvoja in profita. V socialnem smislu že od nekdaj velja, da so ljudje, ki živijo na podeželju, zelo gostoljubni in da ne gledajo samo na denar (Ollenburg in Buckley, 2007).

Ljudje se s turizmom na kmetiji ukvarjajo iz različnih razlogov. V Sloveniji so dopolnilne dejavnosti slabo raziskane, v Avstraliji pa je bila leta 2007 opravljena raziskava (Ollenburg in Buckley, 2007), kjer so anketirali ljudi, ki se ukvarjajo s turizmom na kmetiji. Izpostavili so naslednje motive ukvarjanja z dopolnilnimi dejavnostmi:

- kmetje so ponosni na kmetijo in želijo to deliti z drugimi,
- želijo spoznavati nove ljudi,
- potrebujejo dodaten zaslužek,
- raje delajo na kmetiji namesto izven kmetije,
- turizem je edina alternativa, ki jo lahko kombinirajo s kmetijo,
- želijo deliti znanja o kmetijstvu z drugimi,
- imajo že urejene nastanitvene kapacitete na kmetiji,
- s turizmom si zagotavljajo pokojnino,
- želijo si lastno kariero,
- imajo možnost potomcem zagotoviti delo in življenje na podeželju in kmetiji,
- imajo možnost, da družina dela in živi skupaj,
- sosedje so se tega lotili uspešno,
- so se upokojili in imajo dovolj prostega časa.

Ollenburg in Buckley (2007) sta s statistično analizo različnih kombinacij odgovorov ugotovila, da je večina ponosna na svoj status in da to želijo deliti z drugimi.

2.4.2 Dopolnilne dejavnosti, ki so vezane na gozd

Kmetije, ki imajo v lasti gozd, si lahko pridobijo dodatni dohodek s predelavo gozdnih sortimentov. Z dopolnilnimi dejavnostmi, vezanimi na gozd, se je v Sloveniji leta 2010 po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije (SI-STAT, 2012) neposredno ukvarjalo slabih 65 % družinskih kmetij (gozdarstvo, gozdarske storitve), del dopolnilnih dejavnosti,

ki so vezane na gozd, pa lahko dobimo tudi od deleža dopolnilnih dejavnosti, kot so predelava lesa, domača obrt in opravljanje storitev s kmetijsko mehanizacijo, torej je ta delež še nekoliko večji.

Med dopolnilne dejavnosti, vezane na gozd, štejemo žagan, skobljan in impregniran les, furnir, vezane, vlaknene, iverne, panelne in druge plošče, izdelke stavbnega mizarstva in tesarstva, leseno embalažo, lesne brikete, sekance, polena in druge izdelke iz lesa. Nekatere vrste predelave lesa lahko uvrstimo med dejavnosti, povezane s tradicionalnimi znanji. Te dejavnosti so domače tesarstvo, domače mizarstvo, coklarstvo, suhorobarstvo, sodarstvo, kolarstvo, piparstvo, oglarstvo, izdelava skodel, izdelava intarzij, rezbarstvo, izdelovanje okrasnih predmetov (Predelava ..., 2012).

Z gozdom so povezane tudi storitve z gozdarsko mehanizacijo ter opremo, kot je spravilo lesa iz gozda, žaganje lesa itn., pri čemer so kmetje omejeni s številom dovoljenih delovnih ur. Letno se lahko opravi do 1500 delovni ur. Storitve z gozdarsko mehanizacijo so posek lesa, spravilo lesa iz gozda in izdelava lesnih drv ter sekancev. Za opravljanje storitev morajo biti izpolnjeni tudi drugi veljavni predpisi, kot so Zakon o varnosti in zdravju pri delu, Zakon o varnosti cestnega prometa, Uredba za prevoz živih živali in drugi podzakonski predpisi (Predelava ..., 2012).

2.5 SPODBUDE – MOTIVI ZA UKVARJANJE Z DOPOLNILNIMI DEJAVNOSTMI

Že v preteklosti so se kmetje odločali za dopolnilne dejavnosti predvsem iz ekonomskih razlogov in tako je še danes (Kulovec, 2002). Prav gotovo je eden glavnih razlogov za ukvarjanje z dopolnilno dejavnostjo prav dodatni dohodek, ob njem pa se pojavljajo tudi drugi razlogi in motivi. Potočnikova (2002) je na področju Ljubljanske kotline analizirala vzroke za pospešen razvoj dopolnilnih dejavnosti in ugotovila, da se ljudje odločajo za dopolnilne dejavnosti tudi zaradi naslednjih spodbud in vzrokov:

- pridobitev finančnih sredstev iz naslova ugodnih namenskih posojil in neposrednih lokalnih, državnih in EU sredstev,
- posodabljanje ali nova izgradnja kmetijskih objektov iz pridobljenih finančnih sredstev,

- pridobitev finančnih sredstev za izgradnjo lokalne infrastrukture, izboljšanje kakovosti življenja lokalne podeželske skupnosti,
- podpora mladim prevzemnikom kmetij in zaustavljanje odhajanje mladega prebivalstva s podeželja,
- že dani naravni pogoji,
- ustrezna izobrazba članov gospodinjstva,
- izguba službe družinskega člana in zaposlitev na kmetiji,
- preveč delovne sile na kmetiji,
- vključevanje razpoložljive domače delovne sile,
- inovativnost, podjetniška naravnost družinskih članov,
- zaposlovanje žensk,
- možnost večjega dohodka in večje socialne varnosti,
- uporaba doma pridelanih pridelkov in proizvodov,
- ohranjanje tradicije in identitete, prenašanje znanj in veščin na novo generacijo,
- uporaba starih lokalnih receptov,
- obdelovanje zemlje in preprečevanje zaraščenosti.

2.6 OVIRE – NEVARNOSTI ZA UKVARJANJE Z DOPOLNILNIMI DEJAVNOSTMI

Največjo oviro pri razvoju dopolnilnih dejavnosti predstavlja izrazito slaba kmetijska in splošna izobrazba gospodarjev kmetij, pogoj za prigrasitev dopolnilne dejavnosti pa je ustrezna izobrazba, torej najmanj poklicna kmetijska izobrazba, večina gospodarjev pa ima le praktične izkušnje. Ostale ovire za ukvarjanje z dopolnilnimi dejavnostmi (Potočnik, 2002) so:

- prepočasno vračanje vloženih sredstev,
- premalo finančne pomoči s strani države,
- problemi pri registraciji, prezahtevni pogoji za registracijo,
- prevelika finančna vlaganja,
- malo možnosti za polno zaposlitev,
- preobremenjenost družinskih članov,
- nevarnost opustitve primarne kmetijske dejavnosti,

- strah pred neuspehom,
- premajhen trg,
- premajhna ali slabo opremljena kmetija,
- slaba lokalna infrastruktura,
- premalo pridelkov,
- premalo informacij.

2.7 SOCIALNI KAPITAL

Pojem socialnega kapitala je povezan s človeškim kapitalom in označuje vključenost posameznika ali kolektivnih akterjev v družbene vezi in omrežja. Velika večina projektov in uresničevanje njihovih ciljev zahtevajo sodelovanje ljudi in podporo okolja. Kadar si je posameznik ali skupina ljudi sposobna pridobiti podporo in sodelovanje okolice, govorimo o visoki stopnji socialnega kapitala. Socialni kapital velikokrat omogoča dostop do informacij, ki so včasih ključnega pomena za doseg ciljev. Potrebno se je zavedati, da je kooperativno obnašanje ključnega značaja za kroženje in prenos znanja ter za oblikovanje prožnih organizacijskih oblik (Adam in sod., 2011).

Socialni kapital se za razliko od večine dobrin z uporabo ne izrabljuje, ampak se z uporabo povečuje, ne prenaša se enostavno med generacijami, ampak se stalno spreminja. Glavni problem njegovega raziskovanja pa je njegovo merjenje, saj je to kvalitativna lastnost prebivalstva. Pri preučevanju je potrebno upoštevati dva vidika, medpodjetniške odnose in mreže društvenega življenja, dodati pa je potrebno še, da je znana tudi negativna stran socialnega kapitala, ki se nanaša na kriminalne tolpe ali organizirani kriminal (Potočnik Slavič, 2009).

2.7.1 Socialni kapital na podeželju

Na osnovi teoretičnih izhodišč predvidevamo, da je na podeželju, kjer naj bi bili ljudje bolj povezani, stopnja socialnega kapitala večja. Po nekaterih raziskavah v Sloveniji, kjer so merili, na koliko prebivalcev v Sloveniji pride en krvodajalec, so rezultati le delno potrdili predvidevanje. Razporeditev krvodajalcev naj bi bila po mnenju teoretikov socialnega

kapitala, kot je npr. Titmuss, ena najboljših možnih meritev kakovosti socialnih odnosov v družbi (Potočnik Slavič, 2009). Na splošno pa velja, da so ljudje na podeželju bolj povezani, da je med njimi bolj razširjeno medsebojno zaupanje in da je več sodelovanja ter medsebojne pomoči.

V Sloveniji prevladuje razdrobljena posest, ki velja tudi za gozdove, zato je zelo vprašljiva gospodarnost rabe novih tehnologij, ki so nujne za konkurenčnost lastnikov gozdov. Število lastnikov gozdov zaradi delitev posesti ob dedovanju stalno narašča, povprečna posest je vedno manjša, navezanost lastnikov na gozd od posekanega lesa pa se zmanjšuje. Rešitev za takšno stanje so različne oblike povezovanja, saj lahko le tako kmetje in lastniki gozdov konkurenčno nastopajo na trgu. Včasih so se kmetje in lastniki gozdov povezovali v zadruge, od leta 1994 pa lahko svoje interese uveljavljajo v strojnih krožkih, kjer s svojim delom in stroji opravljajo usluge za druge lastnike, ki jih določajo predpisi o medsosedske pomoči (Malovrh, 2006). Zakon o Kmetijsko gozdarski zbornici (1999) je predpisal obvezno članstvo za vse lastnike gozdov in kmetijskih zemljišč s katastrskim dohodkom nad določeno vrednostjo.

2.7.2 Socialni kapital in dopolnilne dejavnosti

Splošno znano je, da se ljudje na podeželju zelo radi povezujejo v različna društva (etnološko, društvo podeželske mladine) in aktive (aktivni kmečkih žena). Večina društev in aktivov se redno pojavlja na raznih prireditvah in sejnih tako na podeželju kot tudi v urbanih področjih. S tem krepijo svojo prepoznavnost in propagirajo svojo ponudbo tudi širše.

V raziskavi štirih podeželskih območjih (Suha krajina, Zgornja Savinjska dolina, Goriška Brda in Brkini) so z anketo ugotovili, da je večina nosilcev dopolnilnih dejavnosti na kmetiji vključena v različna društva in združenja. Kmetje so včlanjeni v kmečke zadruge, Združenje turističnih kmetij Slovenije, Združenje ekoloških kmetov, včlanjeni pa so tudi v razna lokalna kulturno-prosvetna, interesna in strokovna društva in združenja. Tako je lahko tudi delovanje društev merilo razvitosti socialnega kapitala, saj je raziskava

pokazala, da so lokalna društva pomemben dejavnik lokalnega razvoja (Potočnik Slavič, 2009).

2.8 NAČIN ŽIVLJENJA NA KMETIJI

Model življenjskega stila temelji na tem, da so si ljudje s podobnimi nagnjenji in naborom življenjskih izkušenj podobni v osebnostni strukturi. Tipični primer družbene strukture so bili včasih razredi, nižji razred, delavski razred, buržoazija, elita. Razredi so bili relativno ostro ločeni med seboj. Še posebej so se razločevali po izobrazbeni ravni (Ploeg, 2010).

Kmečki sloj ima specifičen stil, vzorec življenja, ki je pogojen s skupno posestjo, delom, živalmi, orodjem, povezavami, znanjem, pričakovanji in dejavnostmi. Zanj je značilna kombinacija uporabe in nadaljnega razvoja agrarnih virov tako v socialnem kakor tudi v materialnem smislu (Ploeg, 2010).

Tradicionalna kmečka družina naj bi bila sposobna zagotoviti pokritje večine potreb za življenje na svoji obdelovalni površini z lastno delovno silo. Družinski člani naj bi bili polno zaposleni z delom na kmetiji in s podporo svoji družini, torej odvisni od kmetije – »družina je kmetija in kmetija je družina«. Tradicionalna kmetija je bolj osebno naravnana, saj njeni družinski člani večino časa preživijo skupaj in daje manj poudarka tehničnemu in znanstvenemu napredku. Manj je kapitalistično usmerjena, bolj teži k oskrbi na lokalnem nivoju. Gospodinjstvo na tradicionalni kmetiji je sestavljeno iz treh generacij, ki imajo skupni proračun. Bolj moderne kmečke družine pa niso tako tesno povezane s kmetijo in imajo še kakšen drug vir dohodka, oziroma je kdo izmed članov zaposlen izven kmetije. Življenjski stil je bolj podoben urbanemu, v gospodinjstvu sta prisotni dve generaciji, proračun kmetije je ločen od drugih prihodkov (Hennon in Hildenbrand, 2005).

2.8.1 Kmečko gospodinjstvo v Sloveniji

Obseg in kakovost delovne sile na kmetiji je bila že od nekdaj povezana z velikostjo in sestavo družine. Rojstva, smrti, poroke, ločitve družinskih članov močno vplivajo na produktivnost dela in rentabilnost kmetije, saj se tako povečuje ali zmanjšuje delovna sila,

od katere je kmetija odvisna. Včasih je bilo potrebno dovolj delovne sile, da so lahko opravili vse delo v delovni konici in le z dovolj delovne sile je imela kmetija možnost za obstanek in razvoj. Prav zato je bilo včasih na kmetijah več otrok in pogosto sobivanje vsaj treh generacij v eni hiši. Z uvedbo mehanizacije so se potrebe po številu delovnih moči spremenile, sobivanje več generacij na kmetijah pa ostaja, saj je velikokrat potrebna občasna pomoč najstarejše generacije pri proizvodnji in gospodinjstvu. Povprečno število družinskih članov se v zadnjih desetletjih močno zmanjšuje in znaša 3,7 ljudi na kmečko gospodinjstvo. Kmečko gospodinjstvo ima pomembno funkcijo za obstoj in razvoj kmetije, saj s socializacijo in uvajanjem mlade generacije v kmečki poklic pripomore k obstanku kmetije, saj se pojavlja velik problem pri vprašanju nasledstva. Veliko je ostarelih kmetij in kmetij z neporočenimi nasledniki brez otrok, takih kmetij se bo obdržalo zelo malo, oziroma so obsojene na propad (Kovačič, 2001).

Včasih so bile kmetije večinoma samooskrbne, danes pa je poudarek na pridobivanju dohodka, kmetije so vse bolj tržno usmerjene. Kmečki obrat zagotavlja vedno manjši delež prehranskih in drugih proizvodov za potrebe lastnega gospodinjstva, na tržno usmerjenih kmetijah pa naj bi bil ta delež manjši od 5 %. Zmanjševanje samooskrbe je deloma pogojeno z nujno specializacijo proizvodnje za trg in s spremenjenim načinom življenja kmečkih ljudi, ki v vse večji meri vključujejo sodobne tehnične pridobitve v svoj življenjski stil in se pri tem vse bolj zgledujejo po neagrarnem prebivalstvu (Kovačič, 2001).

2.8.2 Način življenja na kmetiji in dopolnilne dejavnosti

Zraven človeškega kapitala je za razvoj podjetništva na podeželju in s tem tudi razvoj dopolnilnih dejavnosti pomembno tudi okolje, ki lahko podjetniško naravnost kmetov spodbuja ali pa zavira. Kmečko prebivalstvo je specifična potencialna skupina podjetnikov, ki je bolj od drugih odvisna od podpornega okolja. S kmetijstvom se v večini še vedno ukvarjajo ljudje z nižjo do srednjo izobrazbo, starejši ljudje so pogosto vezani na tradicionalne vzorce vedenja, kmečke ženske pa se poleg naštetega srečujejo še s tradicionalno delitvijo vlog po spolu. Kljub naštetemu pa se vedno več ljudi zaveda, da je kmetijstvo še kako poslovno zanimiva dejavnost. Tega se zavedajo tudi nosilci dopolnilnih

dejavnosti na kmetiji, ki s svojim raznolikim delovanjem podirajo stereotipe o »nepodjetniških kmetih« (Černilogar, 2007). Med najbolj podjetne kmete zagotovo sodijo nosilci dopolnilne dejavnosti turizma na kmetiji, ki so znali kmečki način življenja približati turistom in ga neposredno finančno unovčiti.

2.9 POHORJE – OBMOČJE RAZISKOVANJA

2.9.1 Geografske značilnosti

V geografskem smislu pripada Pohorje vzhodnim Alpam in je lepo zaokroženo sredogorje. Na vzhodu Pohorja se Alpe končajo in začneja se Panonska nižina. Pohorje se razprostira na 840 km² v severovzhodnem delu Slovenije in sicer med Dravsko dolino na severu ter Mislinjsko dolino na zahodu, na jugu sega do Vitanjskega podolja in Dravinjskih gor, na vzhodu pa do Dravskega polja (Enciklopedija Slovenije, 1995).

Planotast svet Pohorja omejujejo Žigartov vrh (1347 m), Klopni vrh (1340 m), Rogla (1517 m), in Veliki vrh (1344 m). Zahodno Pohorje je kopasto sleme med Mislinjsko grapo, Roglo in Planinko (1392 m). Severneje leži tektonsko zasnovano Ribniško-lovrenško podolje, ki ga sestavljajo miocenske usedline nekdanjega Panonskega morja. Na južnem in jugovzhodnem obrobju so Podpohorske gorice, kjer sta se zaradi prisojne lege, manjše nadmorske višine, ustreznih naklonov in ugodnih prometnih razmer razvili sadjarstvo in vinogradništvo (Perko in Orožen Adamič, 1998).

Različni deli pogorja so poimenovani po bližnjih krajih: Mariborsko Pohorje, Zreško Pohorje, Slovenjegraško Pohorje, Ribniško Pohorje. Na pohorskem masivu so najbolj razširjene visoko metamorfne kamnine. Na zahodnem Pohorju so se nanje narinile nizko metamorfne kamnine, ki jih sestavljata filit z vložki marmorja in metakeratofirja, ter filitoidni skrilavec z vložki apnenca in diabaza. V jedru masiva je laktolit globočnine – tonalit, ki ga pridobivajo v Cezlaku pri Oplotnici. V vzhodnem delu Pohorja so sledovi močnega vulkanskega delovanja in tukaj je največ sedimentnih kamnin (Enciklopedija Slovenije, 1995).

V celotnem pogorju se je na debeli odeji prsti razvilo bogato rastje. Med najpomembnejšimi rastlinskimi združbami je gozd, ki je v preteklosti prekrival tudi najvišje vrhove. Zaradi pašništva so pred stoletji pastirji skrčili gozdove, zato so nastale travne planje in goli vrhovi. Potrebe fužinarstva in steklarstva kakor tudi oglarstva so ogulila tudi pobočja in jih spremenila v travne površine – pohorske frate. Les so splavljali po vodnih drčah. Marsikje so površine na novo pogozdili, predvsem z iglavci. Iz prvotnih mešanih gozdov so dobili prevladujoče iglaste gozdove. Gozd je že od nekdaj predstavljal največje bogastvo Pohorja. Poleg gospodarske vrednosti je pomemben tudi z ekološkega vidika. V njem se zadržuje raznovrstna divjad (srnjad, jeleni, gamsi, prašiči, jeleni – damjaki). Pohorje je danes še vedno pokrito s približno 70 % gozda v katerem prevladujejo iglavci (Enciklopedija Slovenije, 1995).

Vodotoki so povzročili nastanek številnih grap z dolgimi in globokimi strminami, ki v Mislinjskem jarku presegajo celo 45 stopinj naklona. Zaradi dolin in ravnin, ki obkrožajo Pohorje, se je razvilo zelo obsežno in razvejano hidrografsko omrežje. Največje porečje med pohorskimi vodotoki ima Dravinja, v katero se zlivajo potoki jugovzhodnega Pohorja. Pohorski potoki ob nevihtah lahko dobijo hudourniški značaj in ponekod za krajša obdobja prestopijo bregove (Perko in Orožen Adamič, 1998).

Podnebje na Pohorju je prehodno celinsko. Podnebne razmere so odvisne od reliefa, saj se v zaprtih dolinah in kotlinah pogosto pojavlja temperaturna inverzija (Perko in Orožen Adamič, 1998).

Prst na Pohorju je različne sestave, od rankerja do rendzine ter kisle rjavice, prevladuje pa prst na nekarbonatnih kamninah. Na tip prsti in njene fizikalne lastnosti poleg litološke sestave močno vplivata naklon in lega krajine (Perko in Orožen Adamič, 1998).

Zaradi nepropustne podlage je na Pohorju nastalo več močvirij in šotnih barij. Značilna so visoka barja, ki so nastala na nanosih mineralno revnih peskov. Površino visokih barij porašča ruševje, v podrasti pa so značilni šotni mahovi, ki pokrivajo celotno površino (Enciklopedija Slovenije, 1995).

2.9.2 Demografske značilnosti

Z razvojem sekundarnih, terciarnih in kvartarnih dejavnosti se je podobno kot drugje v Sloveniji tudi na Pohorju po drugi svetovni vojni pospešil proces deagrarizacije. Glavno vodilo poselitve Pohorja je bilo kmetijstvo. Tu gre predvsem za izkoriščanje gozda, rudarstvo, fužinarstvo in steklarstvo. Na Pohorju meja agrarne poselitve na prisojnih pobočjih doseže 1270 m, kjer stoji pod slemenom Tolsti vrh-Rogla najvišje stoječa domačija, danes spremenjena v počitniško hišico. Na ostalem površju Pohorja pa se zgornja meja agrarne poselitve v večini konča 200 do 300 m nižje (Enciklopedija Slovenije, 1995). Najbolj naseljena višinska pasova sta dva. Zgornji pas leži med 750 in 850 metri nadmorske višine in je značilen zlasti za naselja v vzhodnem in severnem delu Pohorja. Drugi pas večje naseljenosti leži med 500 in 650 metri nadmorske višine in je značilen za vzhodni in jugovzhodni del Pohorja zato, ker se tu poljedelstvu pridružuje vinogradništvo (Naravni park Pohorje, 1993).

Naselja na Pohorju so najpogosteje v razloženi obliki ali samotne kmetije. V večini imajo naselja od 100 do 200 prebivalcev. Strjena naselja so nastala na višjih terasah, ki so jih varovale pred poplavami takrat še nereguliranih rek. Posebnost Pohorja so poljske razdelitve v hribovitem delu v obliki celka, ki predstavlja krčevino sredi gozda. Celek je sestavljen iz kmetijskih objektov, ki so postavljeni drug ob drugem. Okrog so travniki, njive, vrt in sadovnjak s tipičnimi starimi vrstami sadja. Takoj zraven domačije je običajno gozd s prostorsko enotnimi gozdnimi parcelami (Perko in Orožen Adamič, 1998).

Eden izmed pomembnih demografskih podatkov so tudi povprečne neto plače v posamezni občini in starostna sestava prebivalstva. Največjo neto plačo imajo občani Maribora, sledijo občine Ruše, Selnica ob Dravi in Hoče-Slivnica. Najmanjša neto plača je v Dravski dolini, kjer so občine Radlje ob Dravi, Podvelka, Lovrenc na Pohorju in Vuzenica (Slovenske občine v številkah, 2012). Starostna sestava med prebivalci Pohorja se ujema s slovenskim povprečjem. Povprečna starost prebivalcev znaša 41,5 in je skoraj enaka slovenskemu povprečju, ki znaša 41,6. Tudi indeks staranja je na območju Pohorja podoben kot za celo Slovenijo. Na 100 oseb, starih od 0 do 14 let, prebiva 116,7 oseb (slovensko povprečje je 117), starih 65 let ali več (Slovenske občine v številkah, 2012).

2.9.3 Kmetijstvo na Pohorju

Na celotnem območju Pohorja je bilo leta 2010 po podatkih Agencije za kmetijske trge in razvoj podeželja RS 2186 kmetij (število kmetijskih gospodarstev, ki imajo na območju prijavljene grafične enote rabe kmetijskih gospodarstev – GERK). Glede na rabo tal prevladujejo trajni travniki (skoraj 80 %), med kmetijskimi obdelovalnimi površinami pa njive in vrtovi, sledijo jim ekstenzivni sadovnjaki, nekaj je vinogradov ter nekaj hmeljišč.

Dve tretjini pokrajine pokriva gozd, zato je prevladujoča kmetijska panoga na Pohorju gozdarstvo. Sledijo travniki, ki pokrivajo dobro desetino površja, njiv pa je na Pohorju le sedem odstotkov vseh površin in so omejene na otoke uravnane sveta na slemenih in pobočjih z manjšim naklonom (Perko in Orožen Adamič, 1998).

Kmetije na območju Pohorja spadajo pod tri kmetijsko gozdarske zavode in sicer KGZ Ptuj, KGZ Maribor in KGZ Celje (Zavodi, 2013).

3 MATERIAL IN METODE

3.1 MATERIAL

V nalogi so predstavljeni podatki, pridobljeni s kvalitativnim raziskovanjem s pomočjo intervjujev in anket. Izvedenih je bilo štiriindvajset anket in deset intervjujev. Anketirani so bili nosilci dopolnilnih dejavnosti na kmetijah na območju Pohorja. Območje raziskovanja je bilo omejeno na občini Slovenska Bistrica in Oplotnica. Podatki o nosilcih dopolnilnih dejavnosti so bili predhodno pridobljeni iz spletne strani Agencije Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve.

Osnovni podatki o trenutnem stanju dopolnilnih dejavnosti na območju Pohorja so bili pridobljeni na svetovalni službi Kmetijsko gozdarskega zavoda Ptuj, izpostava Slovenska Bistrica, kjer vodijo evidenco dopolnilnih dejavnosti, nudijo pomoč in svetovanje nosilcem dopolnilnih dejavnosti in organizirajo razna izobraževanje v zvezi z dopolnilnimi dejavnostmi na kmetijah.

Anketiranje in intervjuvanje nosilcev dopolnilnih dejavnosti na kmetijah se je pričelo julija 2011. Ankete so bile v večini izvedene telefonsko, nekaj pa na terenu istočasno z intervjuji. Skušali smo dobiti podatke od čim večjega števila kmetij in različnih dopolnilnih dejavnosti, a je bilo težko, saj jih je enajst zavrnilo anketiranje, osem pa jih je povedalo, da njihova dejavnost ni več aktivna. Tudi pri intervjujih smo nosilce dopolnilnih dejavnosti najprej poklicali po telefonu in se z njimi poskusili dogovoriti za primeren čas obiska. V nekaterih primerih smo že po telefonu ugotovili, da dopolnilna dejavnost ni več aktivna, v nekaterih primerih pa smo naleteli na nepripravljenost in intervjuja nismo izvedli. Na nekaj kmetij smo šli brez najave, takrat pa ni bilo nikoli slabe volje in vsi so bili pripravljeni sodelovati.

Ankete in intervjuji so bili izvedeni v krajih Smrečno, Šmartno, Zgornje Prebukovje, Kalše, Fošt, Kovača vas, Frajhajm, Lovnik, Tinjska Gora, Kot na Pohorju, Spodnja Nova vas, Zgornja Nova vas, Hošnica, Dolgi Vrh, Zgornja Polskava, Božje, Novake, Gladomes, Kočno, Kebelj in Podgrad na Pohorju. Tam, kjer je bil izveden intervju, je bila izvedena

tudi anketa. Med anketiranci so bile štiri ženske in dvajset moških, med intervjuvanci pa dve ženski in osem moških. V občinah Slovenska Bistrica in Oplotnica je registriranih sto enajst nosilcev dopolnilnih dejavnosti, od tega je petindvajset nosilk žensk, drugi so moški. Tako so bili pridobljeni podatki od približno 22 % vseh registriranih dopolnilnih dejavnosti. Vsi anketirani nosilci dopolnilnih dejavnosti so bili stari nad 40 let. V povprečju so bili nosilci dopolnilnih dejavnosti stari 50,5 let, standardni odklon za povprečno starost pa znaša 6 let. Največji delež (66,7 %) anketiranih se je uvrstil v starostni razred med 36 in 50 let.

3.2 METODE

Pri raziskovanju lahko dobimo dve vrsti podatkov. Podatki raziskovanja so opisi stanj ali vrednosti različnih značilnosti predmeta raziskovanja. Pri kvalitativnih podatkih so vrednosti spremenljivk navedene z besedami, pri kvantitativnih pa so vrednosti spremenljivk navedene s številkami. Pri kvalitativnih raziskavah so osnovna gradiva zbrana z besednimi opisi ali pripovedmi, to gradivo je kasneje tudi obdelano in analizirano na beseden način brez uporabe merskih postopkov. Izhodišče kvalitativne raziskave so predvsem stvarni, praktični, vsakdanji problemi ljudi. Od ljudi zberemo besedne opise, ki se nanašajo na raziskovani pojav. Zraven kvalitativnih podatkov pa uporabljamo tudi kvantitativne podatke. Kvalitativne metode so odprti intervjuji, opazovanje z udeležbo in skupinske razprave (Mesec, 2009). Raziskovalec je ključni instrument kvalitativnega empiričnega raziskovanja, saj je neposredno vključen v okolje, kar mu pomaga pri opazovanju preučevanega predmeta in lahko razume tudi tisto, kar ni možno izraziti z besedami. Želje, interesi, potrebe, osebni pogled ljudi, ki so vključeni v raziskavo, naj bi raziskovalcu pomagali pri popolnejšem spoznavanju proučevanih pojavov. Ob tem se mora tudi zavedati, da s svojo udeležbo in s samo raziskovalno situacijo tudi sam vpliva na dogajanje, ki ga opazuje (Vogrinc, 2008).

Pri kvantitativnem raziskovanju je cilj priti do zanesljivih, točnih, merljivih, preverljivih in objektivnih spoznanj. Na začetku raziskovalnega procesa oblikuje raziskovalec na podlagi teoretičnih izhodišč in dosedanjih raziskav načrt kvantitativne raziskave, ki se ga mora dosledno držati. Postavi hipoteze, ki jih tekom raziskave preverja. Če hipoteza uspešno

prestane čim več poskusov zavrnitve, tem višja je potem stopnja njene podkrepjenosti. Pri kvantitativnem raziskovanju obravnavamo posamezne spremenljivke na velikem številu enot, saj težimo k posploševanju ugotovljenih spoznanj. Podatke zbiramo s čim bolj objektivnimi in zanesljivimi instrumenti, ki omogočajo natančno merjenje pojavov. Najpogosteje uporabljamo teste, vprašalnike z vnaprej navedenimi odgovori, ocenjevalne lestvice in drugo. Merjenje nam zagotavlja uresničevanje eksaktnosti, ki je element objektivnosti in glavni cilj znanstvenega spoznanja. Če hočemo pri raziskovanju doseči čim višjo stopnjo objektivnosti, je potrebno ločiti raziskovalni objekt in subjekt. Raziskovalec je tisti, ki povsem obvladuje raziskovalni proces, raziskovanec pa je omejen samo na pridobivanje podatkov. Komunikacija navadno poteka enosmerno, od raziskovalcev do raziskovancev, in je zmanjšana na minimum, subjektivni vidiki pa so pri tem moteči. Pri kvantitativni metodologiji gre za čim bolj objektivno spoznavanje dejstev, stvari, kakršne so same po sebi, ne da bi z raziskovanjem načrtno posegali vanje ali jih kakorkoli spremenili (Vogrinc, 2008).

Kvantitativne podatke v nalogi smo pridobili s pomočjo ankete (Priloga A). Anketa je bila osnova Ciljno raziskovalnega projekta Potenciali dopolnilnih dejavnosti in podjetništva na podeželju, ki se je v letih 2010-2012 izvajal pod vodstvom dr. Irme Potočnik Slavič, ki je tudi avtorica ankete. Anketa je bila sestavljena tako, da smo v prvem delu lahko pridobili čim bolj objektivne in pregledne podatke o vrstah in številu registriranih dopolnilnih dejavnosti ter osnovne podatke o nosilcu dopolnilne dejavnosti, v drugem delu ankete pa so nam nosilci podali nekaj podatkov o delovanju njihove dopolnilne dejavnosti ter izrazili svoje mnenje glede zakonov in predpisov o delovanju dopolnilnih dejavnosti. Vse podatke, ki smo jih pridobili z anketami, smo najprej vnesli v tabelo v računalniškem programu Microsoft Office Excel, nato pa smo podatke iz tabele obdelali s statističnim programom SPSS (Statistical Package for the Social Sciences). S program SPSS smo pridobili rezultate anket v obliki frekvence in deležev. Ti podatki so predstavljeni in opisani v tabelah v kvantitativni analizi.

Kvalitativne podatke v nalogi smo pridobili s pomočjo intervjuja (Priloga B), katerega avtorica je dr. Majda Černič Istenič in je bil prav tako del Ciljno raziskovalnega projekta Potenciali dopolnilnih dejavnosti in podjetništva na podeželju. Intervju je bil sestavljen tako, da je kmetija in delovanje dopolnilne dejavnosti predstavljena v celoti. Intervjuvanci so najprej opisali svojo kmetijo, predstavili gospodinjstvo, se nekoliko razgovorili o problematiki slovenskega kmetijstva in povedali, kako delajo sedaj in kakšne načrte imajo z dopolnilno dejavnostjo v prihodnje. Vsi podatki in mnenja so podani in opisani v kvalitativni analizi.

4 REZULTATI

4.1 ANALIZA ANKET

V preglednici 1 je prikazano razmerje kmetij po številu dopolnilnih dejavnosti.

Preglednica 1: Število registriranih dopolnilnih dejavnosti

Število	Število	Delež v %
Ena	23	95,8
Dve	1	4,2
Celota	24	100,0

Večina anketirancev, to je triindvajset od štiriindvajsetih, imajo registrirano eno dopolnilno dejavnost na kmetiji, le en anketirani ima registrirani dve dopolnilni dejavnosti na kmetiji.

Preglednica 2: Vrsta dopolnilne dejavnosti na kmetiji

Vrsta dopolnilne dejavnosti	Število	Delež v %
Predelava kmetijskih pridelkov in gozdnih sortimentov	12	50,0
Prodaja pridelkov na kmetiji	1	4,2
Turizem	3	12,5
Pridobivanje energije	2	8,3
Storitve s kmetijsko mehanizacijo	6	25,0
Celota	24	100,0

Dvanajst anketirancev ima kot dopolnilno dejavnost registrirano predelavo kmetijskih pridelkov in gozdnih sortimentov (les, sadje, meso). En anketiranec ima registrirano prodajo pridelkov na kmetiji, trije anketiranci se ukvarjajo s turizmom na kmetiji, dva anketiranca pridobivata energijo iz vodnih virov, šest anketirancev pa izvajata storitve s kmetijsko mehanizacijo (Preglednica 2).

Preglednica 3: Leto registracije

Leto registracije	Število	Delež v %
Do 1995	2	8,3
1996 - 2000	0	0,0
2001 - 2005	13	50,0
2006 - 2009	9	37,5
Celota	24	100,0

Dva anketiranca sta dopolnilno dejavnost registrirala še pred letom 1995, trinajst anketirancev jo je registriralo med leti 2001 in 2005, devet anketirancev pa med leti 2006 in 2009. Nihče ni registriral dopolnilne dejavnosti med leti 1996 in 2000 (Preglednica 3).

Deset anketirancev, kar je 41,7 %, ni imelo nobenih problemov pri registraciji dopolnilne dejavnosti, štirinajst anketirancev, kar je 58,3 %, pa je imelo nekaj težav z registracijo.

Preglednica 4: Problemi pri registraciji

Problemi pri registraciji	Število	Delež v %
Morali pridobiti dodatna potrdila in dovoljenja	3	21,4
Težave na upravni enoti s papirji in dovoljenji	4	28,6
Potrebna dodatna ureditev prostorov	7	50,0
Celota	14	100,0

Trije anketiranci so morali pridobiti še dodatna potrdila in dovoljenja, štirje anketiranci so imeli težave na upravni enoti (UE) s papirji in dovoljenji, sedem anketirancev pa je moralo še dodatno urediti prostore (Preglednica 4).

Pri anketiranju sem ugotovila, da je imelo nekaj anketirancev težave na isti UE z isto uslužbenko.

Preglednica 5: Motiv za začetek dopolnilne dejavnosti

Motiv	Število	Celota	Delež v %	Celota
Ekonomski razlog	19	24	79,2	100
Razpoložljiva delovna sila	8	24	33,3	100
Razpoložljiva kmetijska mehanizacija	8	24	33,3	100
Obilica kmetijskih proizvodov	4	24	12,5	100
Izziv/inovacija	2	24	8,3	100
Ugodni krediti in subvencije	2	24	8,3	100
Predlog kmetijsko-svetovalne službe	1	24	4,2	100
Drugo	3	24	12,5	100

Anketiranci so lahko obkrožili več odgovorov in dopisali svoj motiv pod drugo. Podanih je bilo sedeminštirideset odgovorov. Največ anketiranih, kar devetnajst od štiriindvajsetih anketiranih (79,2 %), jih je kot prvi razlog navedlo ekonomski razlog - pridobitev dodatnega vira dohodka (Preglednica 5). Osem od štiriindvajsetih anketiranih (33,3 %), jih je navedlo razpoložljivo delovno silo, osem (33,3 %) razpoložljivo kmetijsko mehanizacijo, štirje od štiriindvajsetih anketiranih (12,5 %), so navedli obilico kmetijskih

proizvodov, dva anketiranca (8,3 %), pa sta navedla izziv/inovacija. Pri dveh anketirancih so začetek dopolnilne dejavnosti spodbudili ugodni krediti in subvencije, pri enem anketirancu pa predlog kmetijsko-svetovalne službe. Kot drugo so navedli brezposelnost, obljubljeni pomoč vojske, možnost izdajanja računov in možnost poslovanja s pravnimi osebami. Na ta način so želeli legalizirati svojo dejavnost, ki so jo opravljali že prej, in se želeli zavarovati pred nadzorom inšpektorjev.

Preglednica 6: Število članov družine, ki sodelujejo z delom pri dopolnilni dejavnosti

Število družinskih članov	Število	Delež v %
Eden	6	25,0
Dva	10	41,7
Tri	7	29,2
Štiri	1	4,2
Celota	24	100,0

Pri desetih anketirancih (41,7 %) se z dopolnilno dejavnostjo ukvarjata dva družinska člana, pri sedmih anketirancih (29,2 %), se z dopolnilno dejavnostjo ukvarjajo trije družinski člani, pri šestih anketirancih (25 %), se z dopolnilno dejavnostjo ukvarja samo nosilec, pri enem anketirancu pa štirje družinski člani (Preglednica 6).

Preglednica 7: Status nosilca dopolnilne dejavnosti

Status nosilca	Število	Delež v %
Zaposlen samo na kmetiji	21	87,5
Zaposlen izven kmetije	3	12,5
Celota	24	100,0

Večina anketiranih nosilcev dopolnilne dejavnosti je zaposlenih samo na kmetiji, le trije anketirani, kar je 12,5 % nosilcev, so zaposleni izven kmetije (Preglednica 7).

Preglednica 8: Starost nosilcev dopolnilnih dejavnosti

Starost nosilca	Število	Delež v %
36 – 50 let	16	66,7
51 – 70 let	7	29,2
Nad 70 let	1	4,1
Celota	24	100,0

Več kot polovica anketiranih nosilcev dopolnilnih dejavnosti (66,7 %), je starih med 36 in 50 let, 29,2 % jih je starih med 51 in 70 let, en anketiranec pa je star nad 70 let (Preglednica 8). Noben anketiranec ni bil mlajši od 35 let.

Preglednica 9: Izobrazba nosilcev dopolnilnih dejavnosti

Izobrazba nosilcev	Število	Delež v %
Dokončana OŠ	5	20,8
Dokončana poklicna šola	10	41,7
Dokončana srednja šola	9	37,5
Dokončana višja šola	0	0
Celota	24	100,0

Največ anketiranih nosilcev dopolnilnih dejavnosti (41,7 %), ima dokončano poklicno šolo, 37,5 % jih ima dokončano srednjo šolo, 20,8 % pa jih ima dokončano osnovno šolo. Noben anketirani nima nedokončane osnovne šole ali dokončane višje šole (Preglednica 9).

Preglednica 10: Število ur na teden, ko se nosilci ukvarjajo z dopolnilnimi dejavnostmi

Število ur na teden	Število	Delež v %
Do 10 ur	1	4,2
Od 11 do 30 ur	13	54,2
Od 31 do 50 ur	8	33,3
Drugo	2	8,3
Celota	24	100,0

Dobra polovica anketirancev (54,2 %), je povedala, da se z dopolnilno dejavnostjo ukvarja med enajst in trideset ur na teden, 33,3 % anketirancev se z dopolnilno dejavnostjo ukvarja med enaintrideset in petdeset urami na teden, en anketiranec pa se s tem ukvarja do deset ur na teden (Preglednica 10). Eden od dveh anketirancev, ki se tekom leta različno intenzivno ukvarjata z dopolnilno dejavnostjo, se pozimi z dopolnilno dejavnostjo ukvarja 20 ur na teden, poleti pa deset ur na teden, en anketiranec pa je odgovoril, da se v primeru snega ukvarja z dopolnilno dejavnostjo šestdeset ur na teden, v drugem delu leta pa je teh ur zelo malo.

Od štiriindvajsetih anketirancev jih je osemnajst, kar je 75 %, povedalo, da jim pri dopolnilni dejavnosti še kdo pomaga, drugi se z dopolnilno dejavnostjo ukvarjajo sami. Od teh 75 % jih je 66,7 % zaposlenih samo na kmetiji, 33,3 % pa izven kmetije. Na dvanajstih

kmetijah je prvi družinski član, ki pomaga pri dopolnilni dejavnosti, star med 35 in 50 let, na petih kmetijah je ta član star med 51 in 70 let, na eni kmetiji pa med 26 in 35 let (Preglednica 11).

Preglednica 11: Starost prvega družinskega člana, ki pomaga pri dopolnilni dejavnosti

Starost družinskega člana	Število	Delež v %
26 – 35 let	1	5,6
35 – 50 let	12	66,7
51 – 70 let	5	27,8
Celota	18	100,0

Preglednica 12: Izobrazba prvega družinskega člana, ki pomaga pri dopolnilni dejavnosti

Izobrazba družinskega člana	Število	Delež v %
Dokončana OŠ	3	16,7
Dokončana poklicna šola	6	33,3
Dokončana srednja šola	8	44,4
Dokončana višja šola	1	5,6
Celota	18	100,0

Na osmih kmetijah ima prvi družinski član, ki pomaga pri dopolnilni dejavnosti, dokončano srednjo šolo, na šestih kmetijah ima pomagajoči družinski član dokončano poklicno šolo, na treh kmetijah je to dokončana osnovna šola, na eni kmetiji pa ima pomagajoči družinski član dokončano višjo šolo (Preglednica 12).

Preglednica 13: Število ur na teden, ko prvi družinski član pomaga pri dopolnilni dejavnosti

Število ur	Število	Delež v %
Do 10 ur	6	33,3
Od 11 do 30 ur	8	44,4
Od 31 do 50 ur	3	16,7
Drugo	1	5,6
Celota	18	100,0

Na osmih kmetijah prvi družinski član, ki pomaga pri dopolnilni dejavnosti, opravi med 11 in 30 ur dela na teden, na šestih kmetijah prvi pomagajoči družinski član opravi do 10 ur na teden, na treh kmetijah pa prvi pomagajoči družinski član opravi med 31 in 50 ur na teden (Preglednica 13). Na eni kmetiji prvi družinski član opravi 10 ur na teden izključno pozimi, poleti pa nosilec take pomoči ne potrebuje.

Devet anketirancev je povedalo, da jim pri dopolnilnih dejavnostih pomaga tudi drugi družinski član. Pri šestih anketirancih je drugi družinski član zaposlen izven kmetije, pri treh anketirancih pa je zaposlen na kmetiji.

Preglednica 14: Starost drugega družinskega člana, ki pomaga na kmetiji

Starost družinskega člana	Število	Delež v %
16 – 25 let	4	44,4
26 – 35 let	3	33,3
36 – 50 let	2	22,2
Celota	9	100,0

Na štirih kmetijah je drugi družinski član, ki pomaga pri dopolnilni dejavnosti, star med 16 in 25 let, na treh kmetijah je družinski član star med 26 in 35 let, na dveh kmetijah pa med 36 in 50 let (Preglednica 14). Na sedmih obravnavanih kmetijah ima drugi družinski član, ki pomaga pri dopolnilni dejavnosti, dokončano srednjo šolo, na dveh kmetijah pa ima dokončano višjo šolo.

Preglednica 15: Število ur na teden, ko drugi družinski član pomaga pri dopolnilni dejavnosti

Število ur na teden	Število	Delež v %
Do 10 ur	2	22,2
Od 11 do 30 ur	4	44,5
Od 31 do 50ur	2	22,2
Drugo	1	11,1
Celota	9	100,0

Na štirih kmetijah drugi družinski član pomaga pri dopolnilni dejavnosti od 11 do 30 ur na teden, na dveh kmetijah od 31 do 50 ur na teden, na dveh kmetijah do 10 ur na teden, na eni kmetiji pa drugi družinski član pomaga, kadar ga potrebujejo (Preglednica 15).

Enemu anketirancu pri dopolnilni dejavnosti pomagajo trije družinski člani. Tretji družinski član je zaposlen izven kmetije, star je 28 let in ima dokončano srednjo šolo. Pri dopolnilni dejavnosti pomaga 16 ur na teden.

Deset anketirancev, kar je 41,7 %, je povedalo, da niso včlanjeni v nobeno združenje, štirinajst anketiranih (58,3 %) pa jih je včlanjenih v kmetijske zadruge in razna združenja. Od štirinajstih anketirancev, ki so včlanjeni v razna združenja, so trije včlanjeni v dva združenja, eden anketiranec pa v tri. Pet anketirancev (20,8 %), je včlanjenih v kmetijsko

zadrugo, štirje (16,7 %) v društvo kmečkih žena, devet (37,5 %) pa se jih je opredelilo za drugo: vinogradniško društvo, govedorejsko društvo, čebelarstvo društvo, sadjarsko društvo in strojni krožek.

Preglednica 16: Prodaja kmetijskih pridelkov/izdelkov

Prodaja kmetijskih pridelkov	Število	Delež v %
Prodaja na domu	13	44,8
Turistična kmetija	3	10,4
Prodaja gostilnam, menzam	2	6,9
Prodaja na tržnici	2	6,9
Prodaja v specializiran trg	1	3,4
Predelovalna industrija	1	3,4
Drugo	7	24,2
Celota	29	100

Pri prodaji kmetijskih pridelkov je bilo v anketi možno obkrožiti več odgovorov. Anketiranci so imeli na voljo šest odgovorov in možnost, da sami navedejo svoj odgovor pod opcijo drugo. Podanih je bilo devetindvajset odgovorov. Štirje anketiranci so navedli dva odgovora, eden anketiranec pa tri. Nosilci dopolnilnih dejavnosti svoje izdelke oz. storitve v največji meri prodajajo doma (44,8 %), trije (10,4 %) turističnim kmetijam, dva (6,9 %) gostilnam in menzam, dva prodajata na tržnici, eden (3,4 %) prodaja na specializiran trg, sedem (24,2 %) pa jih je izbralo drugo (Preglednica 16). Ob tem so navedli, da svoje storitve prodajajo fizičnim osebam, občini, kmetom in krajanom. Od štiriindvajsetih anketirancev imata dva nosilca dopolnilnih dejavnosti, kar je 8,3 %, registrirano lastno blagovno znamko, drugi anketiranci pa je nimajo. Noben od anketirancev ni vključen v že obstoječo blagovno znamko.

Šestnajst anketirancev (66,7 %) meni, da bi obseg dohodka, pridobljenega z dopolnilno dejavnostjo, lahko bil večji, za osem anketirancev (33,3 %) pa je obseg sprejemljiv. Šestnajst anketirancev (66,7 %) navaja, da bi lahko uredba o količini pridelanih/predelanih in drugih proizvodov na teden dovoljevala večji obseg prodaje, osem pa jih je povedalo, da jim določilo ustreza.

Preglednica 17: Mnenje glede uredb in zakonov na področju dopolnilnih dejavnosti

Mnenje	Število	Delež v %
Preostri kriteriji	13	54,2
Moteče predpisano birokratsko delo	3	12,5
Poenostavitev zakonov in predpisov	2	8,3
Poenostavitev registracije	1	4,2
Manjša obdavčitev	1	4,2
Še vedno se lahko znajdemo v svojo korist	1	4,2
Spodbude in nagrade	1	4,2
Večje odkupne cene pridelkov	1	4,2
Brez pripomb	1	4,2
Skupaj	24	100,0

Pri tem vprašanju je bilo podanih nekaj različnih mnenj. Trinajst anketirancev (54,2 %), je izrazilo mnenje, da ima država preostre kriterije in togo zastavljene zakone. Menili so, da bi ti lahko bili bolj prijazni do kmetov. Anketirance motijo preostri pogoji, ki so določeni za nekatere dopolnilne dejavnosti. Radi bi, da bi država bolj pripomogla k temu, da bi se kmetje lažje ukvarjali z dopolnilnimi dejavnostmi. Moti jih predpisano birokratsko delo, ki ga morajo voditi, prevelika obdavčitev, prezahtevni predpisi in zapleti pri registraciji dopolnilnih dejavnosti. Eden izmed anketirancev je mnenja, da bi država morala več narediti na področju odkupnih cen, ki so absolutno premajhne. Eden izmed anketirancev je tudi povedal, da so zakoni še vedno tako zastavljeni, da se kmetje lahko znajdejo v svojo korist. En anketiranec pa na uredbe in zakone na področju dopolnilnih dejavnosti ni imel pripomb, medtem ko je eden še dodal, da bi država morala bolj spodbujati kmetovalce in jih kdaj tudi nagraditi (Preglednica 17).

Preglednica 18: Spremembe, ki bi bile dobrodošle na zakonodajnem in davčnem področju

Spremembe, ki bi bile dobrodošle	Število	Delež v %
Manjši davki	13	54,2
Prezahtevni postopki pridobivanja dovoljenj	4	16,7
Boljša plačilna disciplina	2	8,3
Lažja prodaja na domu	2	8,3
Več subvencij	1	4,2
Ista stopnja davka za vse kmetijske proizvode	1	4,2
Več podpore ekološkemu kmetovanju	1	4,2
Skupaj	24	100,0

Glede sprememb, ki bi bile dobrodošle na zakonodajnem in davčnem področju, so anketiranci navedli več rešitev. Manjše davke je omenilo trinajst anketirancev, kar je 54,2 %, boljšo plačilno disciplino 8,3 % anketirancev, lažjo prodajo na domu 8,3 % anketirancev, večje odkupne cene kmetijskih pridelkov 8,3 % anketirancev, prezahtevni postopki pridobivanja dovoljenj in prezahtevna birokracija motijo 16,7 % anketirancev, isto stopnjo davka za prodajo vseh kmetijskih proizvodov zagovarja 4,2 % anketirancev, eden anketiranec (4,2 %) si želi več subvencij, eden anketiranec pa je omenil, da bi država lahko namenila več podpore ekološkemu kmetovanju (Preglednica 18).

Preglednica 19: Izdelava poslovnega načrta, raziskave tržišča, promocije, prodajnega kanala, embalaže, vodenja knjigovodstva

Izdelava poslovnega načrta	Število	Delež v %
Sami	12	50,0
Razne agencije	2	8,3
Svetovalna služba	6	25,0
Upravna enota	1	4,2
Elektro Maribor	1	4,2
Sosedi, računovodja	2	8,3
Celota	24	100,0

Polovica anketirancev si je sama izdelala poslovni načrt, izvedla raziskavo tržišča in druge dejavnosti, dva anketiranca sta dala izdelati poslovni načrt agenciji, ki se s tem ukvarja, enemu anketirancu je pomagal Elektro Maribor, šestim anketirancem je pomagala svetovalna služba, enemu upravna enota, dvema pa sosede in računovodja (Preglednica 19).

Preglednica 20: Finančni viri investicij

Finančni viri investicij	Število	Delež v %
Lastni	20	83,3
Sofinanciranje občine	2	8,3
SAPARD	1	4,2
Drugo	1	4,2
Celota	24	100,0

Dobrih 83 % anketirancev je do sedaj imelo lastni vir investicij, štirje anketiranci (16,7 %) pa so navedli še druge vire investicij, kot je sofinanciranje občine, SAPARD ali drugo

(Preglednica 20). Med vire investicij v prihodnje, je triindvajset anketirancev (95,8 %) navedlo lastne vire, eden pa je povedal, da bodo v ta namen kandidirali na razpisu za evropska sredstva.

Preglednica 21: Perspektiva dopolnilne dejavnosti

Perspektiva dopolnilne dejavnosti	Število	Delež v %
Povečanje obstoječe dopolnilne dejavnosti	3	12,5
Razširitev ponudbe	4	16,7
Opustitev dejavnosti	2	8,3
Nejasna prihodnost	1	4,2
V enakem obsegu	14	58,3
Celota	24	100,0

Več kot polovica anketirancev (58,3 %) meni, da bo njihova dopolnilna dejavnost ostala v enakem obsegu, kot do sedaj. En anketiranec je poročal, da je njihova perspektiva dopolnilne dejavnosti nejasna, dva anketiranca sta ocenila, da bodo dopolnilno dejavnost opustili, štirje anketiranci bodo ponudbo razširili, trije anketiranci pa bi obseg dopolnilne dejavnosti radi povečali (Preglednica 21).

Preglednica 22: Najpomembnejše lastnosti proizvoda dopolnilne dejavnosti za kupce

Lastnost	Pomembnost	Povprečna ocena	Standardni odklon
Kakovost	1	7,83	3,50
Cena	2	6,87	2,54
Videz	3	5,12	0,79
Priporočila	4	4,33	0
Zdravje	5	4,17	0,16
Navada	6	3,37	0,96
Reklama	7	2,42	1,91
Drugo	8	0,54	3,79

Anketiranci so izbrane lastnosti (kakovost, cena, videz, reklama, zdravje, navada, priporočila drugo) razvrstili po pomembnosti za njihove kupce (1=najbolj pomembno, 8=najmanj pomembno). Iz odgovorov lahko razberemo, da je kupcem izdelkov na kmetijah, ki se ukvarjajo z dopolnilnimi dejavnostmi, najpomembnejša kakovost in šele potem cena, najmanj pa jim je pomembna reklama (Preglednica 22). Pod drugo sta dva anketiranca navedla, da je kupcu pomembno tudi, kako hitro lahko storitev opravi.

Preglednica 23: Konkurenca na trgu

Konkurenca na trgu	Število	Delež v %
Velika	6	25,0
Povprečna	15	62,5
Majhna	3	12,5
Celota	24	100,0

Več kot polovica anketirancev (62,5 %) je menila, da je konkurenca na trgu povprečna, šest anketirancev (25 %) da je velika, trem anketirancem (12,5 %) pa se zdi konkurenca na trgu majhna (Preglednica 23).

Enaindvajset anketirancev (87,5 %) trdi, da se pri izvajanju svoje dopolnilne dejavnosti ne povezujejo z drugimi kmeti, trije anketiranci (12,5 %) pa se z drugimi kmeti povezujejo.

Preglednica 24: Največji problemi, s katerimi se soočajo nosilci dopolnilnih dejavnosti

Največji problemi	Število	Delež v %
Ekonomska kriza	6	25
Odvisnost od letine	4	16,7
Fizično zahtevno delo	3	12,5
Preobsežna birokracija	3	12,5
Plačilna nedisciplina	3	12,5
Okvare strojev	2	8,3
Omejitve pri prodaji domačih izdelkov	1	4,2
Odvisnost od naročil	1	4,2
Prevoz živali v klavnico	1	4,2
Skupaj	24	100,0

Četrtni anketirancev (25 %) se zdi največji problem ekonomska kriza in s tem manjša prodaja in manj naročil (Preglednica 24). Odvisnost od letine in vremena je največji problem za 16,7 % anketirancev, fizično zahtevno delo je navedlo 12,5 % anketirancev, preobsežna birokracija in administrativne zadeve motijo 12,5 % anketirancev, plačilna nedisciplina moti 4,2 % anketirancev, okvare strojev – draga popravila obremenjuje 8,3 % anketirancev, omejitve pri prodaji domačih izdelkov 4,2 % anketirancev, odvisnost od naročil moti 4,2 % anketirancev, enemu anketirancu pa največji problem in tudi stroške predstavlja prevoz živali v klavnico, saj meni, da bi zakol lahko opravil doma.

Dvajset anketirancev (83,3 %) je v zvezi z dopolnilno dejavnostjo obiskovalo dodatna izobraževanja, štirje pa ne. Tisti, ki so se jih udeležili, so našli naslednje vrste izobraževanj: kuharski tečaj, tečaj kletarjenja, tečaj obrezovanja trsa, tečaj obrezovanja in nege drevja, tečaj o fitofarmaceutskih sredstvih, tečaj varstva pri delu, predavanja HACCP, tečaj predelave mesa, tečaj spravila lesa, tečaj za delo z motorno žago, tečaj upravljalca male hidroelektrarne, tečaj o uporabi kmetijske mehanizacije, tečaj o ekološki pridelavi in tečaj o predelavi sadja.

Preglednica 25: Spremembe, ki jih pričakujejo na področju zakonskega urejanja dopolnilnih dejavnosti v prihodnjih letih

Spremembe, ki jih pričakujejo	Število	Delež v %
Lažje doseganje pogojev pri registraciji	7	29,2
Čim manj birokratskih zadev	6	25,0
Več pomoči s strani države	5	20,8
Večje odkupne cene kmetijskih pridelkov	2	8,3
Več informiranja o novostih	1	4,2
Manjša obdavčitev pri ekološki pridelavi	1	4,2
Zakol živali doma	1	4,2
Ne pričakujem sprememb	1	4,2
Skupaj	24	100,0

Anketiranci so navedli naslednje odgovore (Preglednica 25): želijo si lažje doseganje pogojev pri registraciji (29,2 %), čim manj birokratskih zadev in bolj razumno zakonodajo (25 %), več pomoči s strani države (20,8 %), dva anketiranca pričakujeta večje odkupne cene kmetijskih pridelkov, eden pričakuje več informiranja o novostih v zakonodaji, eden pričakuje manjšo obdavčitev pri ekološki pridelavi, eden si želi, da bi lahko opravljali zakole živali zopet doma, eden od anketirancev pa v prihodnjih letih ne pričakuje posebnih sprememb. Zanimivo je še, da je nekaj anketirancev omenilo tudi, da bi bilo potrebno z zakoni narediti dopolnilne dejavnosti bolj privlačne, da bi tudi mladi ostajali doma na kmetijah in se ukvarjali z njimi.

Preglednica 26: Način poslovanja

Način poslovanja	Število	Celota	Delež v %	Celota v %
»Dober glas«	20	24	83,3	100
Medmrežje	10	24	41,7	100
Lokalni/regionalni časopis	2	24	8,3	100
Drugo	3	24	12,5	100

Pri opisu načina poslovanja so anketiranci lahko izbirali med petimi odgovori: medmrežje, lokalna televizija, lokalni/regionalni časopis, radijski oglasi, »dober glas« in drugo. Rezultati kažejo (Preglednica 26), da se nekateri anketiranci poslužujejo več načinov poslovanja, saj je bilo podanih 35 odgovorov. Dvajset anketirancev od štiriindvajsetih (83,3 %), je navedlo, da jim pri poslovanju največ doprinese »dober glas«, deset (41,7 %), jih je navedlo, da za poslovanje uporablja medmrežje, dva anketiranca sta navedla lokalni/regionalni časopis, za opcijo drugo pa so se opredelili trije anketiranci in navedli naslednje odgovore: dogovor z društvi in turističnimi agencijami, ki jih uvrstijo v njihovo ponudbo in jim pripeljejo goste, priporočila drugih, propagandni material in reklama na tržnici. Devetnajst anketirancev (79,2 %) je prepričanih, da s pridelavo niso preobremenjeni, medtem ko jih je ostalih pet s tem preobremenjenih. Petnajst anketirancev (62,5 %) meni, da s predelavo niso preobremenjeni, preostalih devet pa predelava obremenjuje. Sedemnajst anketirancev (70,8 %) trdi, da niso preobremenjeni s trženjem, medtem ko jih je ostalih sedem s tem preobremenjenih. Petnajst anketirancev (62,5 %) zagotavlja, da niso preobremenjeni s prodajo, devet anketirancev pa jih je s tem preobremenjenih.

4.2 ANALIZA INTERVJUJEV

4.2.1 Predstavitev kmetij

Za območje Pohorja je značilna gozdnata pokrajina, razdrobljena posest in samotne kmetije, kar se je pokazalo tudi pri intervjuvanju. Dva intervjuvanca sta po hišnih številkah soseda, vendar je razdalja med njima približno pet kilometrov. Vsem obravnavanim kmetijam je skupno gozdno zemljišče in višinska lega. V nadaljevanju sledi opis vseh vključenih kmetij.

Kmetija A leži na nadmorski višini 350 metrov, v lasti imajo sedemdeset hektarjev zemljišč, od tega je pet hektarjev vinograda, drugo so njive, gozd, travniki in stavbno zemljišče. Ukvarjajo se z živinorejo, rastlinsko pridelavo, vinogradništvom in dopolnilno dejavnostjo turizmom na kmetiji. Gospodinjstvo šteje devet članov, gospodar kmetije je tudi lastnik kmetije, njegova žena pa je nosilka dopolnilne dejavnosti.

Kmetija B leži na nadmorski višini 860 metrov, v lasti imajo petindvajset hektarjev zemljišč, od tega je dvajset hektarjev gozda, drugo so travniki in stavbno zemljišče, pet hektarjev pa imajo najetih. Ukvarjajo se z živinorejo, prirejajo meso Pohorje beef, imajo večji vrt za pridelavo zelenjave za lastno oskrbo in dopolnilno dejavnost žaganje in skobljanje lesa. Gospodinjstvo šteje tri člane, gospodar je lastnik kmetije in tudi nosilec dopolnilne dejavnosti.

Kmetija C leži na nadmorski višini 780 metrov, v lasti imajo šest hektarjev zemljišč od tega je štiri hektarje gozda, drugo so travniki in njive. Ukvarjajo se s prašičerejo, rastlinsko pridelavo in dopolnilno dejavnostjo predelava mesa. Gospodinjstvo šteje dva člana, gospodar je lastnik kmetije in nosilec dopolnilne dejavnosti.

Kmetija D leži na nadmorski višini 760 metrov, v lasti imajo šestdeset hektarjev zemljišč, od tega je štirideset hektarjev gozda, drugo so travniki in pašniki. Ukvarjajo se z živinorejo, predelavo lesa in dopolnilno dejavnostjo pridobivanje električne energije s pomočjo hidroelektrarne. Gospodinjstvo šteje pet članov, gospodar je lastnik kmetije in nosilec dopolnilne dejavnosti.

Kmetija E leži na nadmorski višini 860 metrov, v lasti imajo šestdeset hektarjev zemljišč, od tega je osemindvajset hektarjev gozda, drugo je obdelovalna zemlja. Ukvarjajo se z živinorejo, gozdarstvom in dopolnilno dejavnostjo proizvodnjo električne energije v hidroelektrarni. Gospodinjstvo šteje sedem članov, gospodar je lastnik kmetije in nosilec dopolnilne dejavnosti.

Kmetija F leži na nadmorski višini 660 metrov, obdelujejo šestinsedemdeset hektarjev zemljišč, od tega je polovica najetih. V lasti imajo deset hektarjev gozda, ostale površine so njive in travniki. Ukvarjajo se z živinorejo, vinogradništvom in dopolnilno dejavnostjo storitve s kmetijsko mehanizacijo. Gospodinjstvo šteje šest članov, gospodar je lastnik kmetije in nosilec dopolnilne dejavnosti.

Kmetija G leži na nadmorski višini 860 metrov, v lasti imajo štiriindvajset hektarjev zemlje, od tega je štiriindvajset hektarjev gozda, drugo je obdelovalna zemlja. Ukvarjajo se

z živinorejo, gozdarstvom in dopolnilno dejavnostjo žaganje, skobljanje in impregnacija lesa. Gospodinjstvo šteje šest članov, gospodar je lastnik kmetije in nosilec dopolnilne dejavnosti.

Kmetija H leži na nadmorski višini 480 metrov, v lasti imajo trideset hektarjev zemljišč, od tega je osemnajst hektarjev gozda, drugo je obdelovalna zemlja. Ukvarjajo se z živinorejo, vinogradništvom in vrtnarstvom. Registrirani imajo dve dopolnilni dejavnosti, in sicer turizem na kmetiji ter žaganje, skobljanje in impregnacijo lesa. Gospodinjstvo šteje pet članov, gospodar je lastnik kmetije in nosilec dopolnilne dejavnosti žaganje, skobljanje in impregnacija lesa, žena pa je nosilka dopolnilne dejavnosti turizem na kmetiji.

Kmetija I leži na nadmorski višini 370 metrov, v lasti imajo dvanajst hektarjev kmetijskih zemljišč, od tega so štirje hektarji gozda, trije hektarji vinogradov, drugo so travniki in njive. Ukvarjajo se z rastlinsko pridelavo, vinogradništvom in dopolnilno dejavnostjo turizem na kmetiji. Gospodinjstvo šteje štiri člane, gospodar je lastnik kmetije in nosilec dopolnilne dejavnosti.

Kmetija J leži na nadmorski višini 650 metrov, v lasti imajo dvajset hektarjev zemljišča, od tega je dvanajst hektarjev gozda, drugo so travniki in njive. Ukvarjajo se z živinorejo, poljedelstvom in dopolnilno dejavnostjo storitve s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo. Gospodinjstvo šteje šest članov, gospodar je lastnik kmetije in nosilec dopolnilne dejavnosti.

4.2.2 Vprašanja in odgovori

Kako velika je vaša kmetija? Ali potrebujete še več obdelovalne zemlje? Kakšne so možnosti za najem/nakup kmetijskih zemljišč?

Nosilci dopolnilnih dejavnosti imajo kmetije velike od šest pa vse do šestinsedemdeset hektarjev. Pri kmetijah z večjim obsegom zemljišč prevladuje gozd, ki je značilen za področje Pohorja. Lastniki se v večini ukvarjajo s predelavo lesa. Vsi imajo še nekaj obdelovalne zemlje za pridelavo hrane za sebe in za živali. Problem na področju Pohorja je

večinoma ta, da imajo kmetije premalo obdelovalne zemlje in gozda. Možnosti za najem in nakup so slabe, nihče ne prodaja gozda, kvalitetna obdelovalna zemlja pa je večinoma v nižini, ki je predaleč in bi bili stroški obdelave preveliki. Večina kmetij, ki smo jih obiskali, je od najbližjega mesta Slovenska Bistrica oddaljena več kot deset kilometrov, le tri kmetije so oddaljene manj. Do večjega mesta, kot je Maribor, so oddaljene od dvajset do trideset kilometrov, nekatere celo več.

Koliko članov šteje vaše gospodinjstvo in kdo vse dela na kmetiji? Kdo je njen gospodar/lastnik in koliko časa že?

Gospodinjstva pri intervjuvancih so velika od dveh do devet članov. Na vseh obravnavanih kmetijah so lastniki moški, stari od triinštirideset (najmlajši intervjuvanec) do petinšestdeset let (najstarejši intervjuvanec). Lastniki kmetij imajo večinoma osnovnošolsko in poklicno izobrazbo (kmetovalec, kovinar, mizar), le eden je kmetijski tehnik. Devet intervjuvancev je kmetijo podedovalo, eden pa je kmetijo in zemljišče kupil. Kmetije imajo v lasti oziroma jih upravljajo od pet do osemindvajset let. Vsi intervjuvanci živijo v partnerski zvezi, večina ima tudi otroke. Njihove partnerke so stare od štirideset (najmlajša) do šestinpetdeset let (najstarejša), večinoma imajo osnovnošolsko ali poklicno izobrazbo (šivilja, kuharica, trgovka), dve pa sta končali štiriletno srednjo šolo. Na kmetijah C in I sta partnerki zaposleni izven kmetije, na vseh drugih pa živijo samo od kmetovanja. Otroci, ki živijo na kmetiji, so ali zaposleni izven kmetije ali pa se še šolajo. Samo na dveh kmetijah se otroci preživljajo le s kmetijstvom. Na kmetiji B imajo zaposlena še dva delavca za pomoč pri dopolnilni dejavnosti.

Kakšen je po vašem mnenju družbeni pomen družinskih kmetij v sodobni družbi?

Intervjuvancem s kmetij A, B, F, G, H, I, J se zdi, da imajo družinske kmetije velik pomen v sodobni družbi, saj se na njih prideluje zdrava hrana, ohranjajo poseljenost podeželja in običaje, obdelujejo zemljišča in preprečuje zaraščenost. Intervjuvanec C je povedal:

»Na družinskih kmetijah običajno živi več generacij skupaj, saj če vsi družinski člani živijo samo od kmetije, je potrebno vložiti ogromno dela in časa ter si med seboj pomagati, drugače ne gre.«

Intervjuvanca D in E pa sta povedala, da je pomen družinskih kmetij v družbi še vedno premalo cenjen in da država premalo naredi za ustvarjanje pogojev za ohranjanje nasledstva na kmetijah in pridelavo zdrave hrane.

Kaj vam osebno pomeni življenje na kmetiji; kaj vam omogoča, kaj vam izpolnjuje, v čem pa vas omejuje?

Intervjuvancem s kmetij A, D, E, F, G in H pomeni kmetija glavni vir dohodka, izpolnitev poklica in nasledstvo po svojih prednikih. Intervjuvanec s kmetije E je dejal:

»Kmetija nam je kruh.«

Intervjuvanci s kmetij B, C in F so povedali, da se kot kmetje čutijo bolj svobodni, saj sami odločajo o načinu in obsegu dela, delajo v naravi in niso omejeni na določen prostor. Intervjuvanca s kmetij B in C sta dejala, da sta sama svoja šefa. Intervjuvanci s kmetij A, C, E, F, H in I so odgovorili, da jih kmetija pri ničemer ne omejuje, saj jim je to način življenja in v tem uživajo. Intervjuvanci s kmetij B, D, G in J so odgovorili, da jih kmetija omejuje, ko kam grejo in pri dopustu. Omejuje predvsem tiste intervjuvance, ki se ukvarjajo z živinorejo, saj živali ne morejo pustiti samih.

S katerimi kmetijskimi dejavnostmi se ukvarjate? Kakšen obseg dela in smer razvoja kmetije pričakujete v prihodnje?

Intervjuvanci s kmetij A, B, C, D, E, F, G, H in J se ukvarjajo z živinorejo, pri vseh pa imajo tudi rastlinsko pridelavo (vrt, pridelava krme za živino, pridobivanje lesa, vinogradništvo). Pri intervjuvancih s kmetij A, B, C, E, F, G, H, I in J bo obseg osnovne kmetijske dejavnosti ostal enak ali se bo kasneje zmanjšal, pri intervjuvancu s kmetije D bi radi obseg povečali, pri intervjuvancu s kmetije F pa bodo starši kmetijo razdelili med dva

sinova in ta bosta verjetno povečala obseg pridelave. Tudi pri dopolnilnih dejavnostih bo obseg pri intervjuvancih s kmetij B, C, E, F, G, H, I, J ostal enak, dokler bodo delali sami, kasneje se bo zmanjšal ali pa bodo dejavnost opustili. Intervjuvanci iz kmetij A, B in D pa bi radi povečali obseg dopolnilne dejavnosti oziroma jo dopolnili.

Ali kmetija vsem vašim članom gospodinjstva omogoča preživetje oziroma solidno življenje? Od kod pridobivate druge vire dohodka gospodinjstva? Kolikšen njegov delež predstavlja kmetijska dejavnost in koliko dopolnilne dejavnosti?

Intervjuvanca s kmetije C in I sta povedala, da se samo od kmetije ne bi dalo živeti, intervjuvanec s kmetije C je odvisen še od drugih virov dohodka, intervjuvancu s kmetije I pa je kmetijstvo in dopolnilna dejavnost dodaten vir zaslužka. Intervjuvanci s kmetij D, E, G in J so odgovorili, da jim kmetija omogoča preživetje, intervjuvancem s kmetij A, B in F pa solidno življenje. Intervjuvanca s kmetij B in G sta odgovorila, da brez dopolnilne dejavnosti ne bi preživel, saj jim prinaša 50 % ali več vseh prihodkov. Pri drugih pa glavna kmetijska dejavnost prinaša 60 % ali več vseh prihodkov, drugo so dohodki iz dopolnilne dejavnosti. Drugi viri dohodka gospodinjstva so še plače drugih družinskih članov, ki so zaposleni izven kmetije in pokojnine staršev, lastnikov kmetij. Na eni kmetiji imajo registrirani dve dopolnilni dejavnosti, turizem na kmetiji in predelavo lesa, na drugih kmetijah imajo registrirano samo eno dopolnilno dejavnost. Kmetije A, H in I imajo registriran turizem na kmetiji, kmetije B, G in H predelavo lesa (skoblanje, impregnacija), kmetija C ima registrirano predelavo mesa, kmetiji F in J strojne usluge in storitve s kmetijsko mehanizacijo, kmetiji D in E pa imata registrirano pridobivanje energije.

Koliko časa se na vaši kmetiji že ukvarjate z dopolnilno dejavnostjo? Kako ste se tega lotili, kaj vas je k temu spodbudilo? Če bi bili danes ponovno pred isto odločitvijo, ali bi se zopet odločili za to?

Intervjuvanci se z dopolnilnimi dejavnostmi ukvarjajo pet do enaindvajset let. Vzroki za uvedbo so bili različni. Pri večini so se s tem ukvarjali že prej in so z registracijo samo razširili svojo dejavnost ter začeli delati na prepoznavnosti, saj so tako lahko začeli poslovati tudi s pravnimi osebami in izdajati račune. Intervjuvanec s kmetije C je uvedel

dopolnilno dejavnost, ker je ostal brez službe in si je tako zagotovil lastno preživetje. Intervjuvanci s kmetij E, F in J pa so imeli možnosti pridobiti dodatna denarna sredstva za ureditev prostorov in nakup opreme, intervjuvanec s kmetije F celo nepovratna sredstva. Večina bi se še enkrat odločila za isto pot, intervjuvanci s kmetij C, D in G pa bi se danes zadeve lotili drugače.

Kakšne so bile vaše začetne izkušnje? Kaj so bile za vas pozitivne in kaj negativne izkušnje?

Nekateri so imeli izkušnje že od prej, tako da so svoje delo samo nadaljevali, nekateri pa so se srečali s problemi pri registraciji, z večjim obsegom dela in pomanjkanjem sredstev. Intervjuvanci s kmetij B, C, E in G so imeli izkušnje celo z inšpekcijo, intervjuvanec s kmetije B je bil prijavljen na inšpektorat in je kasneje tudi zaradi tega registriral dopolnilno dejavnost. Negativne izkušnje se v večji meri navezujejo na neuspešnost pridobivanja denarnih sredstev, pomanjkanje le teh in zadostitve standardom inšpektorata ter predpisov za ukvarjanje z določeno dopolnilno dejavnostjo. Intervjuvanci s kmetij B, C, G pa so imeli negativne izkušnje na svoji upravni enoti, kjer so registrirali dopolnilno dejavnost in sicer z isto uslužbenko, ki ni znala izpeljati registracije. Pri intervjuvancu s kmetije B je postopek registracije zato trajal več kot eno leto. Intervjuvanci s kmetij D, E, H, I in J niso imeli nobenih slabih izkušenj z zagonom dopolnilne dejavnosti. Njihove pozitivne izkušnje so se nanašale na spoznavanje novih ljudi, zadovoljne stranke, povečan dohodek in poslovanje s pravnimi osebami.

Kdo vam je pri vpeljavi dopolnilne dejavnosti največ pomagal in kako? S katerimi uradnimi institucijami ste imeli dobre in s katerimi slabe izkušnje?

Večina intervjuvancev je izvedla registracijo in naredila poslovni načrt samostojno s pomočjo svetovalne službe, upravne enote in pomočjo tistih, ki so že imeli registrirano dopolnilno dejavnost. Intervjuvancema s kmetij B in G je poslovni načrt izdelala zasebna agencija, intervjuvancu s kmetije E pa je pomagalo podjetje Elektro Maribor. Večina intervjuvancev ni imela nobenih slabih izkušenj pri vpeljavi dopolnilne dejavnosti. Intervjuvanci s kmetij B, C in G pa so imeli težave z upravno enoto Slovenska Bistrica in

sicer z isto uslužbenko, ki jim ni znala izpeljati postopka registracije in se jim je zavlekel za leto dni.

Ali ste se pri vstopu in teku razvoja dopolnilne dejavnosti povezali tudi z drugimi kmeti in kako, na kakšen način? Če ne, zakaj ne? Ali tovrstno povezovanje pogrešate?

Devet intervjuvancev se pri izvajanju dopolnilne dejavnosti ni povežalo z drugimi kmeti. Le intervjuvanec s kmetije A se je tekom razvoja povežal z združenjem turističnih kmetij. Šest intervjuvancev je povedalo, da pogrešajo več tovrstnega sodelovanja, saj bi si tako lahko pomagali z informacijami, določali bi lahko enotne cene, šli bi lahko v skupne investicije. Intervjuvanci s kmetij B, G, H in I pa sodelovanja in povezovanja ne pogrešajo.

Ali se vam je življenje v kakšnem smislu spremenilo, ko ste se začeli ukvarjati z dopolnilno dejavnostjo?

Intervjuvanci s kmetij A, C, H in I so povedali, da se jim je življenje zelo spremenilo, da imajo sedaj več dela, manj prostega časa, delo ob vikendih, a tudi več prihodkov. Intervjuvanec s kmetije C pa je registriral dopolnilno dejavnost tudi zato, ker je izgubil službo. Intervjuvanca s kmetij E in G sta povedala, da se jim je življenje zelo malo spremenilo, saj je le nekaj več dela in prihodkov. Intervjuvanci s kmetij B, D, F in J pa so odgovorili, da se jim življenje ni nič spremenilo, da delo poteka tako kot prej, saj je kmetijstvo njihov način življenja.

Kako na dopolnilno dejavnost gledajo drugi člani vaše družine, kdo vas podpira in kako?

Vseh deset intervjuvancev je odgovorilo, da jih družina podpira in jim pomaga, pri večini so tudi drugi družinski člani vključeni v delo pri dopolnilni dejavnosti.

Kako ocenjujete vašo današnjo situacijo v zvezi z opravljanjem dopolnilne dejavnosti? Kaj ocenjujete kot dobro in kaj vas ovira, vam predstavlja problem?

Intervjuvanec s kmetije A je povedal:

»Današnja situacija je razmeroma dobra, dela je dovolj, radi bi delali še več pa je preveč birokratskih preprek za izpeljavo vseh idej in možnosti.«

Devet intervjuvancev je odgovorilo, da je današnja situacija slaba in neugodna. Pozna se kriza v gradbeništvu in finančna kriza, preveč je plačilne nediscipline, prodaja je slaba, gostov je manj kot nekoč, srečujejo se z izpadom dohodka in premajhnimi odkupnimi cenami, stroški in davki so preveliki. Intervjuvanec s kmetije D ima težave z vremenom, ki vsako leto z močnimi padavinami prinese nekaj škode. Intervjuvanec s kmetije E ima slabšo situacijo tudi zato, ker je njegova elektrarna že amortizirana in bi potreboval dodatna sredstva za obnovitev, hkrati pa se je zmanjšala odkupna cena elektrike za 48 %. Intervjuvanec s kmetije F je povedal

»Nas kmete kriza še ni tako hudo prizadela kot delavce, kmetje se bomo že znašli.«

Intervjuvanec s kmetije I pa ugotavlja, da gostje manj pijejo kot nekoč zaradi prometnih kazni in ima tako nekaj več dela z organizacijo skupinskih prevozov.

Kakšna je vaša ocena zakonodaje in ukrepov politike na področju dopolnilnih dejavnosti? Kako bi bilo mogoče zakonodajo narediti »uporabniku bolj prijazno« oziroma kaj bi po vašem mnenju država lahko konkretno naredila, da bi vam bilo lažje?

Polovica intervjuvancev je odgovorila, da je država preveč zahtevna, kar se tiče birokratskih zadev in doseganja standardov za opravljanje dopolnilnih dejavnosti. Intervjuvanci imajo veliko preveč dela z vodenjem raznih evidenc in listin, na kmetijah bi to lahko bilo drugače urejeno. Država bi lahko nudila več pomoči in subvencij kmetom, ki se ukvarjajo z dopolnilno dejavnostjo, roki za subvencije so predolgi, prav tako so

prevelike omejitve za doseganje pogojev na razpisih. Država bi morala bolj zaščititi kmete in jim ponuditi večje odkupne cene za njihove pridelke in storitve, več bi morali tudi narediti, da bi bila v državi nasploh boljša plačilna disciplina in treba bi bilo zmanjšati davke. Intervjuvanci imajo občutek, da država in občine premalo naredijo za slovensko kmetijstvo. Intervjuvanec s kmetije B je še dodal:

»Zakonodaja še vedno dopušča, da se kmetje znajdemo v svojo korist.«

Intervjuvanec s kmetije C ima večje probleme in stroške, ker mora vse živali voziti na zakol v klavnico, kar mu predstavlja izgubo časa in denarja, drugod v Evropi to ni potrebno. Intervjuvanec s kmetije F je povedal:

»Več bi se lahko naredilo na področju osveščanja potrošnikov o zdravi hrani, domači hrani, domačih pridelkih, ne pa da kupci hrane posegajo po cenejših manj kvalitetnih proizvodih. Tisto kar se pridelava na slovenskih kmetijah, bi moralo biti na policah v ospredju, država pa bi morala ponuditi tudi prave odkupne cene in kmetje subvencij sploh ne bi potrebovali.«

Kakšni so vaši bodoči načrti s sedanjo dopolnilno dejavnostjo? Kaj si želite spremeniti in zakaj? Kdo bo za vami nadaljeval z dopolnilno dejavnostjo?

Osem intervjuvancev je odgovorilo, da bodo ohranili dopolnilno dejavnost v enakem obsegu, treba bo samo posodobiti razno opremo. Intervjuvanca s kmetij A in B pa sta povedala, da bi rada svojo ponudbo in dejavnost razširila, če ne bo preveč birokratskih in ostalih omejitvenih dejavnikov. Intervjuvanec s kmetije D je imel pred časom registriran s. p., vendar nazaj ne bi šel več, ker so bile prevelike dajatve. Intervjuvanca s kmetij B in C sta povedala, da se za njima ne bo noben ukvarjal z dopolnilno dejavnostjo, intervjuvanec s kmetije H, ki ima registrirani dve dopolnilni dejavnosti, pa bo eno opustil, ker z njo ni uspeha. Intervjuvanci s kmetij A, D, E, F imajo že naslednike, ki se vključujejo v delo in tudi v prihodnje načrtujejo ukvarjanje z dopolnilno dejavnostjo. Intervjuvanec s kmetije F bo kmetijo razdelil med dva sinova in eden od njiju ima namen registrirati še eno

dopolnilno dejavnost. Intervjuvanci s kmetij G, I in J pa še ne vejo ali se bo kdo za njimi ukvarjal z dopolnilno dejavnostjo, ker so nasledniki še premladi in o tem še ne razmišljajo.

V kakšni meri se strinjate in kako komentirate trditev, da je z dopolnilnimi dejavnostmi možno izboljšati dohodek kmetij in prispevati k razvoju podeželja?

Vseh deset intervjuvancev se s trditvijo strinja in dodaja, da je izboljšanje dohodka povezano s povečanim obsegom dela, stroškov, pravo idejo, konkurenčnostjo in iznajdljivostjo na trgu. Večina intervjuvancev se tudi strinja, da je z dopolnilnimi dejavnostmi možno prispevati k razvoju podeželja tako, da se ustvarjajo delovna mesta, da lahko še en član družine živi od kmetijstva, ker bodo le tako mladi ostajali doma na kmetijah in podeželju, tako bo zemlja obdelana in pridelovali bodo zdravo domačo hrano. Vasi bodo urejene, kar je še poseben problem v višinskih predelih, kjer mladi odhajajo iz vasi v mesta in v nižje ravninske predele. Intervjuvanec s kmetije H pa je povedal:

»Včasih je bilo to lažje doseči, danes je zelo težko na trgu, če nimaš res dobre ideje in rešenih finančnih zadev.«

Kako se počutite kot kmet?

Vseh deset intervjuvancev je odgovorilo, da se počutijo dobro, da so ponosni na svoj način življenja in to radi pokažejo tudi drugim, da radi delajo na kmetiji, da so tako svobodni in sami svoji gospodarji in da tega ne bi zamenjali za službo. Intervjuvanec s kmetije G je še dejal:

»Zdi se mi, da se moramo mi kmetje še vedno nekoliko bolj dokazovati, kot tisti, ki hodijo v službo.«

Intervjuvanec s kmetije I pa je povedal:

»Danes ni več čutiti ločevanja na podeželane in meščane kot nekoč, kmet danes ne pomeni nič slabšalnega.«

5 RAZPRAVA IN SKLEPI

5.1 RAZPRAVA

Znašli smo se v času krize, ko vsak gleda na vsak cent in na vseh področjih poteka boj za obstanek in preživetje. Vsi si iščemo dodatni zaslužek, če le imamo to srečo, da imamo kolikor toliko redne dohodke. Tako je tudi na kmetijah. Ljudje, ki delajo in živijo od kmetije so prav tako primorani iskati dodatne vire prihodkov in nekateri so se odločili za dopolnilne dejavnosti. Vzrokov, da se ljudje odločajo za dopolnilne dejavnosti je več. Potočnikova (2002) pravi, da na različne vrste dopolnilnih dejavnosti vplivajo različne kombinacije dejavnikov. Na iskanje možnosti pridobivanja dohodka kmečkega gospodinjstva pa vplivajo tako eksogeni (pomanjkanje delovnih mest, nezaposlenost, pestrost povpraševanja po pridelkih, izdelkih in surovinah ipd.) kot endogeni (razpoložljivi viri, individualna/družinska iniciativa) dejavniki. Na območju raziskovanja so se kmetje odločili za dopolnilne dejavnosti iz različnih razlogov, večina iz kombinacij različnih vzrokov, kot prvi in glavni razlog pa jih je večina navedla ekonomski motiv. Nekateri so izgubili službo, nekateri so imeli na razpolago kmetijsko mehanizacijo, nekateri obilico kmetijskih proizvodov, nekateri so se v manjšem obsegu s tem ukvarjali že prej in so bili zaradi prijav na inšpektorat prisiljeni registrirati dopolnilno dejavnost, nekateri so nadgradili osnovno kmetijsko dejavnost ali pa je bila možnost prevzema oziroma dedovanja kmetije, nekateri so imeli možnost ugodnih kreditov in subvencij. Vsi intervjuvanci so se strinjali s trditvijo, da je z dopolnilno dejavnostjo mogoče izboljšati dohodek na kmetiji. Na osnovi tega lahko sklepamo, da je dodaten dohodek glavna spodbuda in razlog, da kmetje registrirajo dopolnilno dejavnost.

Za kmetije je značilno sobivanje več generacij, saj je velikokrat potrebna občasna pomoč najstarejše generacije pri proizvodnji in gospodinjstvu, še posebej ob delovnih konicah (Kovačič, 2001). Na večini intervjuvanih in anketiranih kmetijah živi več generacij oziroma vsaj dve. Vsi intervjuvanci in anketiranci so povedali, da jih pri dopolnilnih dejavnostih podpira družina. Na kmetijah vsi člani družine pomagajo pri delu, kolikor le lahko. Vsi razen enega intervjuvanca že od rojstva živijo na kmetiji in jim je to način življenja. Na kmetijah je tako tudi delo povezano z načinom življenja – na kmetiji vedno

delajo vsi. Večini intervjuvancev se življenje po registraciji dopolnilne dejavnosti ni dosti spremenilo. Vsi nosilci dopolnilnih dejavnosti so ponosni na svoj način življenja, na to kaj delajo in na svojo kmetijo, ki jo radi pokažejo tudi drugim. Večine življenje na kmetiji ne omejuje, ampak se počutijo svobodne, saj sami odločajo o svojem delu. Način življenja je tako tesno povezan z registracijo in razvojem dopolnilnih dejavnosti, saj lahko spodbudno ali zaviralno vpliva na nosilca, na njegov delovni elan in željo po ukvarjanju z dopolnilnimi dejavnostmi. Nosilec sam bi zelo težko uspel, če mu družina ne bi pomagala. Nosilci dopolnilne dejavnosti turizem na kmetiji pa svoje delo, svoj dom in složnost v družini zelo radi pokažejo tudi svojim gostom. Radi pokažejo svoje pridelke in izdelke ter jih tržijo kot hrano in pijačo v svoji ponudbi.

Raziskava, ki jo je opravila Potočnik Slavičeva (2009), je pokazala, da so lokalna društva pomemben dejavnik lokalnega razvoja in delovanje društev merilo razvitosti socialnega kapitala. Splošno znano je, da so na podeželju razna društva in aktivni bolj aktivni kot v urbanih okoljih. V lastni raziskavi ni bila niti polovica (41 %) anketirancev vključenih v razna društva in združenja, kar pomeni, da razvitost socialnega kapitala ni eden od ključnih dejavnikov za registracijo, so pa nekateri na ta način lažje registrirali svojo dejavnost, saj so jim pomagali tisti, ki so že imeli registrirano dejavnost.

Na območju Pohorja je veliko gozda, zato je tukaj registriranih veliko dopolnilnih dejavnosti, ki so povezane z obdelavo ali predelavo lesa, dosti je tudi storitev s kmetijsko mehanizacijo, pridobivanje energije s pomočjo vode in turizma na kmetijah. Zaradi višje lege kmetij na Pohorju je velik problem obdelovalna zemlja, ki je primanjkuje. Zaradi višje nadmorske višine je na Pohorju malo rodovitnih njiv pa tudi temperature niso primerne za nekatere kulture. Nekateri so kupili ali najeli njive v nižini, vendar pa s tem nastajajo dodatni stroški prevoza.

Dopolnilne dejavnosti na nekaterih kmetijah na Pohorju po prvem vtisu (kontakt po telefonu) niso ravno čislane. Na osmih kmetijah so zavrnilo intervju, oziroma niso hoteli sodelovati v anketi, češ da njihova dejavnost ni več aktivna, oziroma da delajo zelo malo. Na kmetijah, na katerih sem opravila intervju, pa dopolnilni dejavnosti najboljše kaže tam, kjer so nasledniki že vpeljeni v delo in bodo v naslednjih letih prevzeli kmetijo in z njo

dopolnilno dejavnost. Te kmetije razvijajo, posodablajo, vidi se vpliv mlajše generacije, ki je polna idej in energije. Večina kmetij, ki smo jih obravnavali, ima težave z nasledstvom, razen kmetiji A in F, kjer so nasledniki že vpeljeni v delo. Na drugih kmetijah je nasledstvo vprašljivo, oziroma ga ni. Tako intervjuvanci kot anketiranci so se pritoževali nad slabimi razmerami v kmetijstvu in slabim odnosom države do kmetovalcev. Po njihovem mnenju je to tudi razlog, da se mladi ne odločajo za kmetovanje. Večina mladih, ki bi lahko nasledili kmetije, ne le da se odločajo za druge poklice, tudi zapuščajo kmetije in se selijo v bližino urbanih naselij. Tako je na Pohorju že nekaj zapuščenih kmetij in zaraščenih zemljišč, nekatere pa to še čaka, saj naslednje generacije, ki bi živela tukaj, ni. Generacija, ki sedaj živi in dela na kmetijah na Pohorju, se poleg omenjenih težav sooča še s krizo v gospodarstvu. Težave imajo s pridobivanjem denarnih sredstev, z zamudami plačil, pridobivanjem kupcev. Na osnovi rezultatov anket in intervjujev lahko sklepamo, da glavno oviro za registracijo dopolnilnih dejavnosti predstavlja pomanjkanje finančnih sredstev in strah pred neuspehom v trenutnih razmerah.

Trenutne ekonomske razmere niso ugodne za nosilce dopolnilnih dejavnosti. Pomoč države je absolutno premajhna, možnosti financiranja in najemanja kreditov za razvoj in obnovo so zelo slabe. Če se tukaj ne bo nekaj spremenilo, se verjetno v bližnji prihodnosti ne bo povečala registracija dopolnilnih dejavnosti, kvečjemu jo bo kdo opustil. Veliko pa bi morali narediti tudi na tem, da bi kmetijstvo in dopolnilne dejavnosti postale zanimive za mlade. Na Pohorju je še vedno dovolj ugodnih pogojev, da bi mladi lahko ostali doma na kmetijah in bili ekonomsko in socialno varni, vendar brez pomoči države ne bo šlo.

5.2 SKLEPI

- Za registracijo dopolnilnih dejavnosti se kmetje v večini odločijo iz kombinacije različnih vzrokov, kot glavni razlog pa jih večina navede ekonomski motiv.
- Anketiranci in intervjuvanci vidijo ovire pri ukvarjanju z dopolnilno dejavnostjo v prezahtevnih predpisih, v prezahtevno predpisanem birokratskem delu, ki ga morajo voditi, v preveliki obdavčitvi kmetijskih pridelkov, v premajhnih odkupnih cenah pridelkov, v togo zastavljenih zakonih in v ekonomski krizi.
- Večina (95,8 %) ima registrirano samo eno dopolnilno dejavnost.
- Polovica se jih ukvarja s predelavo kmetijskih pridelkov in gozdnih sortimentov.
- Probleme pri registraciji dopolnilnih dejavnosti je imelo 58,3 % anketiranih, in sicer z nezadovoljivo dokumentacijo, nezadovoljivo ureditvijo prostorov pri zadostitvi standardov inšpektorata in z uslužbenko na upravni enoti, ki ni znala izpeljati registracije.
- Na razvoj dopolnilnih dejavnosti zagotovo vpliva tudi izobrazba, noben nosilec dopolnilne dejavnosti nima višje izobrazbe od srednje šole, dopolnilne dejavnosti pa so najbolj razvite na tistih kmetijah, kjer so nasledniki že vpeljeni v delo. Ti imajo v obeh primerih višjo izobrazbo.
- Na registracijo ne vpliva razvitost socialnega kapitala, saj 41,7 % anketirancev ni včlanjenih v nobeno združenje in večina anketiranih (78,5 %) se ne povezuje z drugimi kmeti.
- Način življenja na kmetiji vpliva na razvoj in delovanje dopolnilne dejavnosti, saj pri vseh anketiranih in intervjuvanih sodelujejo pri delu in podpirajo nosilce dopolnilnih dejavnosti vsi člani družine. Vsi nosilci dopolnilnih dejavnosti so v partnerski zvezi in imajo otroke, vsi intervjuvani so ponosni na svoj način življenja in to radi pokažejo drugim. Kmetija in delo večine ne omejuje, ampak jim omogoča svobodo.
- Večina (87,5 %) nosilcev dopolnilnih dejavnosti je zaposlena samo na kmetiji.
- Vsi intervjuvanci so zadovoljni z življenjem na kmetiji, tam se počutijo svobodne in sami odločajo o svojem delu.
- Perspektiva dopolnilnih dejavnosti na območju raziskovanja ni najboljša, le 29,2 % anketiranih bo svojo ponudbo povečala oziroma razširila, 58,3 % dopolnilnih

dejavnosti ostaja v enakem obsegu, 12,5 % pa jih je v opuščanju oziroma je prihodnost nejasna. Samo pri dveh intervjuvanih je dopolnilna dejavnost donosnejša od glavne dejavnosti.

- Več kot polovica (62,5 %) anketiranih prodaja svoje izdelke doma.
- Nosilci dopolnilnih dejavnosti so povedali, da je za kupce njihovih proizvodov in storitev najpomembnejša kakovost, šele nato cena.
- Večina (83,3 %) ima samo lastni vir investicij za delovanje dopolnilne dejavnosti.
- Konkurenca na trgu dopolnilnih dejavnosti je po mnenju anketirancev povprečna (66,2 %).
- Več kot polovica anketirancev ni zadovoljna z določili uredb in zakonov na področju dopolnilnih dejavnosti, zakoni so po njihovem mnenju nerealno zastavljeni za slovenske kmetije, postavljeni so previsoki standardi za dopolnilne dejavnosti, kmetje težko dosegajo pogoje na raznih razpisih, država ponudi premalo subvencij in premajhne odkupne cene pridelkov. Slab finančni položaj kmetov pa povečuje še plačilna nedisciplina.
- Nosilec dopolnilnih dejavnosti največ problemov, s katerimi se soočajo pri svojem delu predstavlja ekonomska kriza, odvisnost od letine, fizično zahtevno delo, preobsežna birokracija in plačilna nedisciplina.
- Nosilci dopolnilnih dejavnosti na področju zakonskega urejanja dopolnilnih dejavnosti v prihodnje pričakujejo bolj razumno zakonodajo, blažje pogoje pri registraciji, manj birokratskega dela, več pomoči s strani države, večje odkupne cene kmetijskih pridelkov in manjšo obdavčitev.
- Vsi se strinjajo, da je z dopolnilno dejavnostjo mogoče izboljšati dohodek kmetij, a so vsi dodali še svoj argument, zakaj pri nas tega ni lahko doseči (ekonomski razlogi, prava ideja, preveliki stroški).

6 POVZETEK

V času, v katerem živimo, je tudi na kmetijah problem zagotoviti primeren socialni in ekonomski položaja kmetovalca. Osnovna kmetijska dejavnost marsikje ni več dovolj. Dopolnilne dejavnosti so postale pomemben del kmetijskih gospodarstev, saj si kmetje tako lahko pridobijo dodatni dohodek, ustvarijo se pogoji samozaposlitve in zaposlitve družinskih članov.

Namen raziskovalnega dela v diplomski nalogi je bil ugotoviti, kako se razvijajo dopolnilne dejavnosti na Pohorju in kakšna je njihova prihodnost. Območje Pohorja je pretežno gozdno, poseljenost pa je majhna in razdrobljena. Kmetijstvo na Pohorju je zaradi geografskih razmer usmerjeno v gozdarstvo, predelavo lesa in živinorejo.

Podatke za diplomsko nalogo smo pridobili s pomočjo anket in intervjujev z nosilci dopolnilnih dejavnosti na območju Pohorja občin Slovenska Bistrica in Oplotnica. Osnovne podatke o dopolnilnih dejavnosti na območju Pohorja pa smo pridobili na Svetovalni službi Kmetijsko gozdarskega zavoda Ptuj, izpostava Slovenska Bistrica in na spletni strani Agencije Republike Slovenije za javnopravne evidence in storitve (AJ PES). Opravili smo štiriindvajset anket in deset intervjujev. Z anketo smo pridobili kvantitativne podatke, z intervjujem pa kvalitativne.

Takšen kot je indeks staranja za Slovenijo, velja tudi za območje Pohorja – starejšega prebivalstva je več. Tudi raziskava je pokazala, da na tem območju primanjkuje mladega prebivalstva, še posebej velik problem nastaja tedaj, ko ni več naslednikov kmetij. Takšne kmetije so obsojene na propad. Podobno se dogaja z razvojem dopolnilnih dejavnosti, tam kjer ni naslednikov, se dopolnilna dejavnost ne razvija, ampak ostaja v enakem obsegu, njena prihodnost pa je vprašljiva. Kjer pa nasledniki so, so ti že vpeljani v delo in na teh kmetijah razmišljajo o posodobitvi in razširitvi dopolnilne dejavnosti.

Anketirani nosilci dopolnilnih dejavnosti so registrirali dopolnilno dejavnost v večji meri zaradi ekonomskih razlogov, saj so si obetali dodaten zaslužek. Kmetovanje je način življenja, večina kmetov že od rojstva živi na kmetiji in si težko predstavlja, da bi živeli

kako drugače. Vsi intervjuvanci so ponosni na svoj status in z veseljem pokažejo, kako živijo, tudi drugim, tisti, ki se ukvarjajo s turizmom na kmetiji, pa skušajo svoj način življenja tržiti tudi v svoji ponudbi. Znano je, da so ljudje na podeželju bolj povezani in več sodelujejo, vendar pa ni niti polovica anketiranih v raziskavi vključenih v razna društva in združenja. Na tem območju tako ne moremo govoriti o visoki razvitosti socialnega kapitala. Tako tudi ne moremo reči, da socialni kapital bistveno vpliva na registracijo dopolnilnih dejavnosti. Na registracijo in razvoj dopolnilnih dejavnosti na raziskovanem območju pa zagotovo vpliva trenutno gospodarsko stanje v državi. Nosilci dopolnilnih dejavnosti so povedali, da imajo težave s prodajo, iskanjem kupcev in strank, veliko pa je tudi težav z zamudami plačil. Nekateri zato težko vlagajo v razvoj in posodobitev, mladi pa nimajo več želje po nasledstvu in ukvarjanju z dopolnilno dejavnostjo in si zaslužek raje iščejo drugje. Rezultati raziskave so tudi pokazali, da se kmetje ne odločajo bolj številčno za registracijo dopolnilnih dejavnosti zaradi pomanjkanja sredstev in ker v danih razmerah ne pričakujejo uspeha na tem področju.

Trenutno gospodarsko stanje je neugodno za registracijo dopolnilnih dejavnosti. Težko je pridobiti sredstva za zagon in nakup opreme, prav tako so težave s plačili storitev in izdelkov. Dokler se stanje ne bo izboljšalo, se verjetno ne bo povečalo število registriranih dopolnilnih dejavnosti, kvečjemu zmanjšalo.

7 VIRI

- Adam F., Rončević B., Tomšič M. 2004. Socialni kapital - za SRS. <http://www.slovenijajutri.gov.si/fileadmin/urednik/dokumenti/sockap.pdf> (10. feb. 2012)
- Černilogar G. 2007. Dopolnilne dejavnosti na kmetijah kot oblika podjetništva in vloga v razvoju podeželja Severno primorske regije. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta: 101 str.
- Čuk H. 2012. Dopolnilna dejavnost na kmetiji ni samo turizem. www.rralur.si/.../21Cuk-%20dopolnilne%20dejavnosti.doc (12. jul. 2011)
- Enciklopedija Slovenije. 1995. 9. zvezek: Plo-Ps. Ljubljana, Mladinska knjiga: 416 str.
- Hennon C.B., Hildenbrand B. 2005. Modernising to Remain Traditional: Farm Families Maintaining a Valued Lifestyle. *Journal of Comparative Family Studies*: 36, 3: 505-520
- Kladnik D. 1999. Leksikon geografije podeželja. Ljubljana, Inštitut za geografijo: 318 str.
- Kovačič M. 2000. Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko: 129 str.
- Kovačič M. 2001. Podjetniške in sociološke značilnosti kmetij v Sloveniji. V: Učinki reforme slovenske kmetijske politike. 1. konferenca DAES, Ljubljana, 1. oktober 2001. Erjavec E., Juvančič L. (ur.). Ljubljana, Društvo agrarnih ekonomistov Slovenije: 209-221

Krašovec J. 2011. Pogoji za opravljanje turistične dejavnosti na kmetiji.

<http://www.turisticnekmetje.si/pogoji-za-opravljanje-turisticne-dejavnosti-na-kmetiji> (15. julij 2011)

Kulovec M. 2002. Dopolnilne dejavnosti na kmetiji. Ljubljana, ČZP Kmečki glas: 175 str.

Malovrh Š. 2006. Povezovanje lastnikov gozdov kot ukrep za povečanje konkurenčnosti v zasebnih gozdovih ob uvajanju sodobnih tehnologij. Gozdarski vestnik, 67, 10: 451-461

Mesec B. 2009. Metodologija raziskovanja v socialnem delu I. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo: 287 str.

Naravni park Pohorje – koncept razvoja s smernicami za razglasitev. 1993. Maribor, Gozdno gospodarstvo Maribor: 162 str.

Ollenburg C., Buckley R. 2007. Stated Economic and Social Motivations of Farm Tourism Operators. Journal of Travel Research, 45, 4: 444-452

Perko D., Orožen Adamič M. 1998. Slovenija: pokrajine in ljudje. Ljubljana, Mladinska knjiga: 735 str.

Ploeg, J. D. van der. 2010. Farming Styles Research: The state of the art.

http://www.univie.ac.at/ruralhistory/Melk_Ploeg.pdf (20. feb. 2012)

Popis kmetijstva 2010, Slovenija, 2010 - končni podatki. 2012. Statistični urad Republike Slovenije (29. mar. 2012)

http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4594 (20. september 2012)

Potočnik I. 2002. Iskanje dodatnih virov zaslužka na podeželju: primer dopolnilnih dejavnosti na kmetijah v Sloveniji.

<http://www.ff.uni->

[lj.si/oddelki/geo/publikacije/dela/files/Dela_17/Irma_Potocnik.pdf](http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/geo/publikacije/dela/files/Dela_17/Irma_Potocnik.pdf) (20. feb. 2013)

Potočnik Slavič I. 2009. Socialni kapital na slovenskem podeželju. Dela, 31: 21 – 36

Pravilnik o usposobljenosti za opravljanje dopolnilnih dejavnosti na kmetiji. Ur. l. RS št. 17-700/2004

Predelava lesa. 2012. KGZ Celje.

<http://www.kmetijskizavod-celje.si/predelava-lesa> (12. julij 2012)

SI-STAT podatkovni portal. 2012. Statistični urad Republike Slovenije.

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=1516106S&ti=Dopolnilne+dejavnosti+na+dru%9Einskih+kmetijah%2C+Slovenija%2C+po+letih&path=../Database/Okolje/15_kmetijstvo_ribistvo/03_kmetijska_gospod/05_15161_delovna_sila/&lang=2 (20. September 2012)

Slovenske občine v številkah 2010. 2012. Statistični urad Republike Slovenije.

<http://www.stat.si/obcineVStevilkah/Default.aspx?leto=2012> (20. sep. 2012)

Sznajder M., Prezeborska L., Scrimgeour F., 2009. Agritourism. Oxfordshire, UK, CAB International: 293 str.

Uredba o vrsti, obsegu in pogojih za opravljanje dopolnilne dejavnosti na kmetiji. 2005. Ur. l. RS št. 61-2665/2005

Vogrinc J. 2008. Kvalitativno raziskovanje na pedagoškem področju. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta: 225 str.

Yang M., Hens L., Ou X., Wulf R. D. 2009. Tourism: An Alternative to Development? Recosidering Farming, Tourism, and Conservation Incentives in Northwest Yunnan Mountain Communities. *Mountain Research and Development*: 29, 1:75-81

Zakon o Kmetijsko gozdarski zbornici. Ur. l. RS št. 41-2025/1999

Zakon o kmetijstvu. Ur. l. RS št. 45-2181/2008

Zavodi. 2013. Kmetijsko gozdarska zbornica Slovenije.

<http://www.kgzs.si/> (28. feb. 2013)

ZAHVALA

Iskrena hvala mentorici izr. prof. dr. Majdi Černič Istenič za strokovne nasvete, posredovanje znanja in potrpežljivost ter razumevanje.

Hvala prof. dr. Emilu Erjavcu za pregled naloge in strokovno mnenje.

Hvala prof. dr. Ivanu Štuhecju za pregled naloge, strokovno mnenje in nasvete.

Zahvaljujem se g. Gregorju Plevniku dr. vet. med. za razumevanje in omogočanje nastajanja diplomskega dela.

Zahvaljujem se sošolki Hani Jontez za nesebično pomoč pri študiju.

Velika zahvala pa gre mami Majdi, očetu Alojzu in možu Darku, ki so me moralno in finančno podpirali v času študija, mi stali ob strani ter potrpežljivo čakali na ta trenutek.

PRILOGE

Priloga A: Anketni vprašalnik

ANKETA ZA NOSILCE DOPOLNILNIH DEJAVNOSTI

1. Vrsta dopolnilne dejavnosti na kmetiji (obkrožite ustrezno številko in podčrtajte dejavnost, s katero se ukvarjate):

ozn.dej.	dejavnost (po šifrantu MKGP 2008)
1	predelava kmetijskih pridelkov, medu in čebeljih izdelkov, zelišč, gozdnih sadežev, gob in gozdnih sortimentov
2	prodaja pridelkov in izdelkov okoliških kmetij na kmetiji
3	turizem na kmetiji
4	dejavnost, povezana s tradicionalnimi znanji na kmetiji
5	pridobivanje in prodaja energije iz obnovljivih virov
6	storitve s kmetijsko in gozdarsko mehanizacijo, opremo, orodji in živalmi
7	izobraževanje na kmetijah, povezano s kmetijsko, gozdarsko in dopolnilno dejavnostjo na kmetiji
8	zbiranje in kompostiranje odpadnih organskih snovi
9	ribogojstvo in predelava sladkovodnih rib
10	aranžiranje ter izdelava vencev, šopkov ipd. iz lastnega cvetja
11	kmetijske dejavnosti, ki se v prehodnem obdobju lahko registrirajo kot dopolnilne dejavnosti na kmetiji

2. a) Registracija dopolnilne dejavnosti leta: _____
b) Problemi pri registraciji: _____

3. Vzrok, da ste se pričeli ukvarjati z dopolnilno dejavnostjo (možnih je več odgovorov):

1. ekonomski razlog (pridobitev dodatnega vira dohodka),
2. razpoložljiva delovna sila,
3. obilica kmetijskih proizvodov,
4. razpoložljiva kmetijska mehanizacija,
5. družinska tradicija,
6. izkušnje drugih,
7. izziv/inovacija,
8. predlog kmetijsko-svetovalne službe, občine,
9. ugodni krediti in subvencije,
10. drugo: _____.

4. Nosilec dopolnilne dejavnosti in delovna sila:

položaj	status*	starost	izobrazba/kvalifikacija	koliko ur na teden se ukvarja z DD
nosilec	1 2			
družinski član	1 2			
družinski član	1 2			

*Status: 1 (zaposlen samo na kmetiji), 2 (zaposlen izven kmetije).

5. Članstvo v društvih/zadrugah (možnih je več odgovorov):

1. kmetijska zadruga (katera: _____),
2. društvo kmečkih žena,
3. Združenje ekoloških kmetov (regionalna zveza: _____),
4. drugo: _____,
5. ne.

6. Obseg pridelave/predelave/prodaje na kmetiji z dopolnilno dejavnostjo, dopišite vrsto dopolnilne dejavnosti in količine v ustrezni enoti.

vrsta DD1:		vrsta DD1:	
količina pridelave		količina pridelave	
količina predelave		količina predelave	
količina prodaje		količina prodaje	

7. Prodaja kmetijskih pridelkov/predelanih proizvodov/končnih proizvodov različnim kupcem:

kupec	označite z X (lahko več)	količina
a) zadruga		
b) predelovalna industrija		
c) turistična kmetija		
d) mesar		
e) domača poraba		
f) prodaja na domu		
g) prodaja šolam		
h) prodaja gostilnam, menzam		
i) prodaja grosistom		
j) prodaja po internetu		
k) prodaja na ekološki tržnici		
l) prodaja na tržnici		
m) prodaja s kombijem		
n) prodaja v lokalni trgovini		
o) prodaja v specializirani trg.		
p) drugo: _____		

8. Ali imate registrirano lastno blagovno znamko?

- 1 DA Katero? _____
2 NE

9. Ali ste se vključili že v obstoječo blagovno znamko?

- 1 DA Katero? _____
2 NE

10. Kakšno je vaše mnenje glede:

- a. določila o maksimalnem obsegu dohodka, pridobljenega z dopolnilno dejavnostjo _____
_____
- b. določil uredbe o količinah pridelanih/predelanih idr. proizvodov/teden ipd. na gospodarstvih, ki se ukvarjajo z dopolnilno dejavnostjo _____
_____
- c. uredb in zakonov na tem področju _____
_____

11. Katere/kakšne spremembe bi bile dobrodošle na zakonodajnem in davčnem področju?

_____

_____

12. Kdo vam (je) izdelal/pomagal pripraviti:

- a. poslovni načrt za dopolnilno dejavnost: _____
- b. raziskavo tržišča: _____
- c. promocijo: _____
- d. prodajni kanal: _____
- e. embalažo: _____
- f. vodenje knjigovodstva: _____
- g. drugo: _____.

13. Finančni vir investicij (do zdaj in v bodoče; označite z X, več možnosti):

vir financiranja	do zdaj	v bodoče
a) lastni vir (denar in delo)		
b) sofinanciranje občine		
c) SAPARD		
d) nacionalna sredstva		
e) drugo (več sofinancerjev ...)		

14. Kakšna je vaša perspektiva dopolnilne dejavnosti na kmetijskem gospodarstvu:

1. povečanje obstoječe dejavnosti (katere: _____),
2. razširitev ponudbe (katera: _____),
3. opustitev dejavnosti
4. nejasna prihodnost
5. drugo: _____.

15. Kaj je po vaših izkušnjah med spodaj navedenimi značilnostmi najpomembnejše pri kupcu vašega proizvoda (1 =najbolj pomembno, 8 = najmanj pomembno)? (Prosim, izpolnite vsa okenca z vpisom ustrezne številke.).

a) kakovost	I__I
b) cena	I__I
c) videz	I__I
d) reklama	I__I
e) zdravje	I__I
f) navada	I__I
g) priporočila	I__I
h) drugo: _____	I__I

16. Kako bi ocenili konkurenco na trgu na primeru vaše dejavnosti?

1. visoka
2. povprečna
3. nizka

17. Ali se povezujete za nastop na trgu še z drugimi proizvajalci? Ali se predstavljate kot posameznik?

1 se povezujem: s kom, kje, kako: _____

2 se predstavljam kot posameznik

18. Kateri so največji problemi, s katerimi se soočate pri vašem delu?

_____.

19. Ali obiskujete/ste obiskovali posebna/dodatna izobraževanja/krožke/tečaje v zvezi s prijavljeno/načrtovano dopolnilno dejavnostjo?

1 da, kaj: _____

_____

2 ne

20. Kakšne spremembe pričakujete na področju zakonskega urejanja dopolnilnih dejavnosti v prihodnjih letih?

_____

21. Ali za poslovanje uporabljate:

1. medmrežje,
2. lokalno televizijo,
3. lokalni/regionalni časopis,
4. radijske oglase,
5. »dober glas«,
6. drugo? _____

22. Ali ste preveč obremenjeni s:

a) pridelavo	1 da	2 ne
b) predelavo	1 da	2 ne
c) trženjem	1 da	2 ne
d) prodajo	1 da	2 ne

Priloga B:

Vprašalnik za intervju

CRP Potenciali dopolnilnih dejavnosti in podjetništva na podeželju

1. Kakšen je po vašem mnenju družbeni pomen družinskih kmetij v sodobni družbi?
2. Kaj vam osebno pomeni življenje na kmetiji; kaj vam omogoča, kaj vam izpolnjuje, v čem pa vas omejuje?
3. Kako velika je vaša kmetija (*upoštevaje v lasti/najemu, lega/kakovost zemljišč, oddaljenost od večjih centrov*)? Ali potrebujete še več obdelovalne zemlje (*njem/nakup*)? Kakšne so možnosti za najem/nakup kmetijskih zemljišč?
4. S katerimi kmetijskimi dejavnostmi se ukvarjate? Kakšen obseg dela in smer razvoja kmetije pričakujete v prihodnje?
5. Koliko članov šteje vaše gospodinjstvo in kdo vse dela na kmetiji (*opis njihovih socio-demografskih značilnosti: starost, izobrazba*)? Kdo je njen gospodar/lastnik in koliko časa že (*kakšen je bil način in kakšna motivacija za prevzem kmetije sedanjega in prihodnjega gospodarja*)?
6. Ali kmetija vsem vašim članom gospodinjstva omogoča preživetje oziroma solidno življenje? Če ne, od kod pridobivate druge vire dohodka gospodinjstva? Kolikšen njegov delež predstavlja kmetijska dejavnost in koliko druge in katere (*dopolnilne*) dejavnosti?
7. Koliko časa se na vaši kmetiji že ukvarjate z dopolnilno/dopolnilnimi dejavnostmi? Kako ste se tega lotili, kaj vas je k temu spodbudilo? Če bi bili danes ponovno pred isto odločitvijo oziroma izbiro, ali bi se zopet odločili za to?
8. Kakšne so bile vaše začetne izkušnje (*z vidika informacij, znanja, registracije, finančnih investicij, odjemalcev, vložka dela, iztržka ...*)? Kaj so bile za vas pozitivne in kaj negativne izkušnje?
9. Kdo vam je pri vpeljavi dopolnilne dejavnosti največ pomagal in kako? S katerimi uradnimi institucijami ste imeli dobre in s katerimi slabe izkušnje?
10. Ali ste se pri vstopu in teku razvoja dopolnilne dejavnosti povezali tudi z drugimi kmeti in kako, na kakšen način (*nastop na trgu, skupna organiziranost ...*)? Če ne, zakaj ne, ali to vrstno povezovanje pogrešate?
11. Ali se vam je življenje v kakšnem smislu spremenilo, ko ste se začeli ukvarjati z dopolnilno dejavnostjo (*družinsko življenje, prosti čas, življenje v skupnosti ...*)?
12. Kako (so) na dopolnilno dejavnost gledajo drugi člani vaše družine, kdo vas podpira in kako?
13. Kako ocenjujete vašo današnjo situacijo v zvezi z opravljanjem dopolnilne dejavnosti? Kaj ocenjujete kot dobro in kaj vas ovira, vam predstavlja problem (*na osebni ravni in v okviru širše skupnosti*)?

14. Kakšna je vaša ocena zakonodaje in ukrepov politike na področju dopolnilnih dejavnosti? Kako bi bilo mogoče zakonodajo narediti "uporabniku bolj prijazno" oziroma kaj bi po vašem mnenju država lahko (MKGP, druge službe) konkretno naredila, da bi vam bilo lažje?
15. Kakšni so vaši bodoči načrti s sedanjo/sedanjami dopolnilnimi dejavnostmi? Kaj (bi) si želite spremeniti (povečati, dopolniti, razširiti (šli med s.p) in zakaj? Kdo bo za vami nadaljeval z dopolnilno dejavnostjo?
16. V kakšni meri se strinjate in kako komentirate trditev, da je z dopolnilnimi dejavnostmi lahko izboljšati dohodek kmetij in prispevati k razvoju podeželja?
17. Kako se vi počutite kot kmet?